

HERMANN RÓBERT

A TIZENHATODIK ARADI VÉRTANÚ – LUDWIG HAUKE

Az 1848–49-es szabadságharc vértanúinak számát ma sem ismerjük pontosan. A jelenleg ismert adatok szerint a szabadságharcban való részvételükért 1849–1850-ben kivégzettek száma mintegy 144 fő lehet. E 126 vértanú között voltak grófok és parasztok, tábornokok és közkatonák, nemesek és polgárok. Arányaiban a legnagyobb áldozatot a magyar hadsereg tisztikara hozta: tizenkét tábornokot, három ezredest, négy alezredest és három őrnagyot és hét századost találunk a kivégzettek között. Közismert tény, hogy közülük tizenhatot Aradon ítéltek el és végeztek ki. Az aradi vértanúkkal minden összefoglaló munka foglalkozik, a tizenhármak gyűjteményes életrajzát és kivégzésük krónikáját az elmúlt több mint másfél évszázadban többen is megírták.¹ A nagy perben kivégzett 12 tábornok és 1 ezredes peranyagát először az 1918. évi polgári demokratikus forradalom hadügyminisztere, Bartha Albert jelentette meg elég rossz fordításban.²

Katona Tamásnak köszönhetően immár közel három évtizede hozzáférhető az övéken és Kazinczyén kívül az első aradi mártír, Ormai Norbert ezredes peranyaga is. Szintén Katona Tamás volt az, aki elsőként adott megbízható pályaképet az egyes vértanúkról.³

A részletkutatások tekintetében már sokkal rosszabbul állunk, hiszen a fél tucatnyi népszerű életrajz mellett levéltári kutatásokon alapuló, monografikus feldolgozás eddig mindössze négyükről, Török Ignácra, Kazinczy Lajosra, Poeltenberg Ernőre és Nagysándor Józsefőre született, de a többiek pályafutásával foglalkozó szaktanulmányok száma is viszonylag csekély.⁴ Hozzáteendő, hogy

¹ Varga Ottó, é. n.; Hamvay Ödön, 1899.; Hamvay Ödön, 1904.; Pintér Lajos: *Az aradi tizenhárom vértanú*. Bukarest, 1973.; Csorba László: *A tizenhárom aradi vértanú*. Bp., 1989.; Kalapis Zoltán: „Negyvennyolcnak nagy idejében”. *Bácskaiak és bánátiak a szabadságharcban*. H. n., 1998. (Kiss Ernő, Lázár Vilmos, Leiningen-Westerburg Károly, Schweidel József életrajzi vázlatával).

² Bartha Albert: *Az aradi 13 vértanú pörének és kivégzésének hiteles története*. Bp., 1930.

³ Katona Tamás szerk.: *Az aradi vértanúk*. 1. kiadás. Bp., 1979. I-II. k. 2. kiadás. Bp., 1983. I-II. k., 4. kiadás. Bp., é. n.

⁴ Vidos Géza: *Nemescsói Török Ignác tábornok*. Székesfehérvár, 1941.; Pásztor Emil: *A tizenötödik aradi vértanú*. Bp., 1979.; Hermann Róbert: *Mindig az elsők között. Poeltenberg Ernő honvédtábornok élete*. Bp., 1997.; Fleisz János: *A leghazafiasabb érzelmű tábornok. Nagysándor József (1804–1849)*. Nagyvárad, 2004. – Levéltári kutatások nélküli összefog-

egy 19. századi legendának köszönhetően egyes munkák máig is nyilvántartanak olyan aradi vértanúkat, akiket nemhogy nem végeztek ki, de nem is éltek.⁵

Egy – pontatlanságoktól nem mentes – tévéjáték kapcsán Nemeskürty István hívta fel a figyelmet a tizennegyedik (valójában tizenötödik) aradi vértanúra, Kazinczy Lajos ezredesre⁶, akiről azóta két életrajz is született.⁷

Sokkal kevesebben ismerik a tizenhatodik aradi vértanú, Ludwig Hauk alezredes nevét és pályáját.⁸ Pedig Hauk megérdemli az emlékezést, hiszen egyike volt a bécsi forradalom és a magyar szabadságharc legrokonszenvesebb alakjainak. A forradalmi érzelmekkel nem vádolható Josef Alexander Helfert „a bécsi újságírók Szent Györgyének” nevezte; a bécsi nemzetőrség helyettes főparancsoka, Daniel Ferdinand Fenner von Fenneberg „egyik legvitézesebb és legállhatatosabb forradalmi férfiúnk”-ként emlékezett rá; Karl Marx pedig szintén hősként emlékezett meg róla, mint aki „oroszlánbátorsággal védte a Burg kapuját a császáriak ellen, s posztját csak akkor hagyta ott, miután minden elveszett.”¹⁰

lalást ad Hamvay Ödön: Damjanich János élete története és szemelvények neijéhez intézett leveleiből. Bp., 1904. – A részlettanulmányok: Nagy Kálmán: Damjanich, a forradalmi hadvezér. *HK*, 1954/3-4. 207-261. o. (kevés levéltári anyaggal, a korra jellemző túlzásokkal); Pribelszki János: Kazinczy Lajos a szabadságharcban. *HK* 1992/2. 124-148. o.; Hajagos József: Dessewffy Arisztid, a vesztes ütközetek bajnoka. (In:) Horváth László szerk.: *Egy küzdelmes év katonái. Mátrai Tanulmányok*. Gyöngyös, 1998. 23-60. o.; uő.: Török Ignác, a szabadságharc hadmérnök vértanúja. (Török Ignác szabadságharc alatti tevékenységéhez kapcsolódó okmánytárral). (In:) uo. 125-194. o.; uő.: Knezić Károly aradi vértanú. 1800 – 1849. *Archivum. Heves Megyei Levéltári Közleményei*. XV. k. Eger, 1998. 157-185.; Hermann Róbert: Schweidel József aradi vértanú élete és utolsó írásai. (In:) *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője* 5. Acta Musei Militaris in Hungaria. Szerk. Hausner Gábor, Kincses Katalin Mária és Kreutzer Andrea. Bp., 2002. 11-38.

⁵ Ilyen a nem létező Nagy Bálint és Ákos honvédtisztek kivégzéséről szóló történet. Kovách Géza, 1999. 20-21.

⁶ Nemeskürty István: Tizenégy vértanú. (In:) *Rádió és Televízió Évkönyv* 1971. Bp., 1971.

⁷ Pásztor Emil: *A tizenötödik aradi vértanú*. Bp., 1979.; Pribelszki János: Kazinczy Lajos a szabadságharcban. *HK* 1992/2. 124-148.

⁸ A róla szóló életrajzi irodalomban is sok a bizonytalanság. Károlyi Árpád I. 492. o. szerint Haynau 1849. január 3-án lövette őt agyon, holott február 18-án akasztották fel. Károlyi Árpád II. 348. o. szerint Hauk a bécsi forradalom után Párizsba menekült, s onnan jött Magyarországra, holott az előbb hivatkozott helyen ő maga utal a Kossuth Hirlapja 1848. november 16-i, Hauk Pestre érkezéséről szóló tudósítására.

⁹ Joseph Alexander Helfert, 1877. 238. o.; Ferdinand Daniel Fenner von Fenneberg: II. 331.

¹⁰ Karl Marx: A számkivetés nagyjai. (In:) *Karl Marx és Friedrich Engels művei*. 8. kötet. 1851–1853. Budapest, 1962. 294.

Ludwig Hauknak még a születési időpontja is bizonytalan. Aradi kihallgatásai során 1849. szeptember 17-én 50, december 22-én 51 évesnek vallotta magát.¹¹ Az ilyen meghatározások azonban ebben a korban jelenthették a már betöltött 50. életévet, vagy azt is, hogy az illető 50. életévébe lépett, csupán annyi tűnik bizonyosnak, hogy a születésnapja valamikor 1798. december 22. és 1799. szeptember 17. között lehetett. Első ismert katonai okmánya szerint 1816. június 17-én 26 éves volt, ami szerint tíz évvel idősebb lett volna, azaz 1789-ben vagy 1790-ben kellett volna születnie.¹² A 2. gyalogezred 1817. évi állománykimutatása szerint 23 éves volt, ami 1794-1795-ös születési évszámot jelentene.¹³ A törzslapján 1794 szerepel.¹⁴ Az utolsó ismert cs. kir. katonai minősítésében viszont 1795-ös évszám szerepel. Miután 1813-ban lépett be a cs. kir. hadseregbe, zászlósi rangban, aligha valószínű, hogy ekkor csupán 14-15 éves lett volna, sokkal valószínűbb az 1795-ös születés. Annyi bizonyos, hogy Bécsben látta meg a napvilágot, katolikus családban.¹⁵

A CS. KIR. HADSEREGBEN

1813. december 5-én diákként lépett be a cs. kir. 54., akkor Josef Froohn von Kirchrath tábornaszernagy nevét viselő, morvaországi kiegészítésű gyalogezredbe, ahol zászlósi rangban az 1. és a 2. zászlóalj különböző századaiban szolgált. Volt úgy, hogy havonta-kéthavonta áthelyezték egy másik századba.¹⁶ Ennek az ezrednek a soraiban vett részt az 1813-1815. évi francia háborúban. Állítólag ott volt az 1813. október 16-18-i lipcsei csatában is.¹⁷ A francia háborúban való részvételért – körözése szerint – megkapta a Hadseregkeresztet (Armeekreutz) is.¹⁸

1816. június 1-jei hatállyal, június 17-én helyezték át a 2., Sándor orosz cár nevét viselő, magyarországi kiegészítésű gyalogezredbe.¹⁹ Az ezred fő toborzá-

¹¹ HL Aradi htvsz. Hauk-per.

¹² Ld. erre az 1816. június 17-20-án kelt áthelyezési listáját. KA Musterlisten. Karton 207. 2. Infanterie-Regiment. Transferierungs-Listen. Juni 1816.

¹³ KA Musterlisten. Karton 136. 2. Infanterie-Regiment. Teil I. 1817.

¹⁴ KA Grundbuchblätter. Karton 84. 2. Infanterie-Regiment. 1820 – 1840. Abgang II. Heft 1, Seite 13.

¹⁵ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. 3., átdolgozott, javított és bővített kiadás. Bp., 2000. 375.

¹⁶ KA Musterlisten. Karton 4681-4688. 54. Infanterie-Regiment.

¹⁷ Josef Alexander Helfert, 1877. 68-69.

¹⁸ KA GW Karton 4. Polizeisektion. No. 10744.

¹⁹ Ld. erre az 1816. június 17-20-án kelt áthelyezési listáját. KA Musterlisten. Karton 207. 2. Infanterie-Regiment. Transferierungs-Listen. Juni 1816.

si központja Pozsony volt, legénységét Pozsony, Nyitra és Trencsén megyékből egészítették ki, azaz legénysége vegyesen magyar és szlovák volt. Ebben az ezredben együtt szolgált Móga János századossal, aki később, 1848-ban altábornagyi rangban a dunántúli magyar főszereg parancsnoka volt; illetve Aulich Lajos hadnaggyal, majd főhadnaggyal, aki 1849-ben honvéd vezérőrnagyként hadtestparancsnok, majd hadügyminiszter volt.

Hauk 1821-ben az ezred soraiban vett részt a nápolyi forradalom ellen indított hadjáratban. 1821. április 1-jén léptették elő hadnaggyá, de felettesei nem voltak különösebben elégedettek vele. Az 1824. évi minősítéséhez fűzött megjegyzés szerint azon tisztek közé tartozik, akiket az előléptetések során nyugodtan át lehet lépni, mert „könnyelmű lelkialkatú, az ezredben nem mindig békés, alárendeltjeivel egyáltalán nem törődik, szorgalmat és alkalmatosságot csak előjáróinak figyelme mellett tanúsít, s a szolgálatban nem a legjobban alkalmazza magát.” E jellemzés szerint jó az egészségi állapota, kedélyállapota jó, de könnyelmű, sok természetes tehetséggel rendelkezik, a németen kívül beszél valamennyire franciául és olaszul, egy keveset szlovákul (azaz magyarul nem!), jó a gyakorlatozásban és a kiképzésben, csupán saját személyére nézve a felszerelésben, jól ír és olvasott, tud lovagolni, az ellenség előtt bátor és elszánt, a polgári személyekkel udvarias, az ezredben nem mindig békés és alárendeltjeivel nem mindig törődik. Jelenleg jobb gazda, mint volt. Nem iszik, jelenleg nem játszik, nincsenek adósságai, s nem civakodó. A szolgálatban használható lenne, ha erre jobban figyelne, az előléptetést csak megjavulás és hibái elhagyása esetén érdemli meg. Az utolsó pont szerint az előléptetéseknel már négy, rangban mögötte álló tisztvárosa került elé, azok kiválósága miatt.²⁰

Nyilván e jellemzésnek, s a napóleoni háborúk végeztével amúgy is lelassult előléptetéseknek köszönhetően, Hauk 1826. május 10-én rangjának megtartása nélkül elhagyta a cs. kir. hadsereget.²¹ Állítólag kilépésekor nem írt alá kilépési kötelezvényt, amelyben vállalta, hogy soha nem harcol cs. kir. csapatok ellen.²² Kilépése után ki akart vándorolni, meg is kapta az ehhez szükséges engedélyt, de aztán mégis Ausztriában maradt. 1829-től az Udvari Kamaránál szolgált, 1848-ban nyugalmazták.²³ 1836-ban megnősült, feleségét Ruthner A.-nak hívták. Házasságukból nem született gyermek.

²⁰ KA Conduite-Listen. 2. Infanterie-Regiment. 1824. Anmerkungen. Nápoly, 1824. október 31.

²¹ KA Grundbuchblätter. Karton 84. 2. Infanterie-Regiment. 1820-1840. Abgang II. Heft 1, Seite 13.

²² Hauk 1849. december 22-i vallomása. HL Aradi htv. Hauk-per. 352. f.

²³ Hauk 1849. december 22-i vallomása. HL Aradi htv. Hauk-per. 352. f.

Hauk arcképét nem ismerjük, személyleírását viszont – 1849-es körözésének köszönhetően – igen. Eszerint középmagas termetű, zömök volt, arca kissé vörösés és himlőhelyes, bajuszt visel, fekete, ősszel vegyült hajú, a hangja kiáltó, heves természetű, a forradalom időszakában barna felsőkabáton, kalábriai kalapot viselt.²⁴

A FORRADALMI BÉCSBEN

Az 1848. május 15-16-i második bécsi forradalom után ez az unalmas bürokrata egy radikális lap, a „Constitution” (Alkotmány) szerkesztőjeként tüzes cikkeket közölt a kamarilla ellen. A Bécsben székelő magyar külügyminisztérium államtitkára, Pulszky Ferenc némi pénzügyi támogatásban is részesítette a lapot annak érdekében, hogy a közvéleményt a magyar ügy iránti megértésre hangolja.²⁵

Amikor október 6-án kitört a második bécsi forradalom, Hauk nem vonta meg karját az ügytől. Október közepén még a lajtai magyar táborban is járt annak érdekében, hogy a magyar hadsereget rávegye a határ átlépésére és Bécs megsegítésére. Október 25-én a bécsi nemzetőrség főparancsnokának, Wenzel Messenhausernek a felszólítására megalakította az ún. Corps d'elite (Elitegység) nevű alakulatot, amelyben nemzetőrök, akadémiai hallgatók, szökött cs. kir. katonák, sőt, még a frankfurti német nemzetgyűlés néhány képviselője is szerepet vállalt. Az Corps d'elite a legradikálisabb elemeket tömörítette, s öt századában összesen 800 fő szolgált. Amikor egy évvel később, haditörvényszéki kihallgatása során megkérdezték Haukot, hogy miért vett részt az októberi forradalomban, röviden válaszolt: „Mert veszélyeztetve éreztem az alkotmányos szabadságot.”²⁶

Amikor Windisch-Grätz herceg, tábornagy közel 70.000 főnyi serege körülzártá Bécset, s megkezdte a császárváros ostromát, Hauk is kivette a részét a védelemből. Október 26-án Sophie-hídnál, másnap pedig a Jägerzeilén lévő torlasznál harcolt. Amikor az est folyamán, amikor József Bem tábornok, a bécsi fegyveres erők főparancsnoka elrendelte a visszavonulást, Hauk alakulata fedezte az ágyúk elvonulását. Amikor Messenhauser hajlandónak mutatkozott a kapitulációs tárgyalásokra, Hauk le akarta őt tartóztatni, ám Messenhauser időközben lemondott. Október 31-én, amikor

²⁴ Az 1849. július 13-án kelt személyleírást ld. KA GW Karton 4. Polizeisektion. No. 10744.

²⁵ Károlyi Arpád I. 491.

²⁶ HL Aradi htvsz. Hauk-per. 290-297. f.

a védők ismét fegyverhez nyúltak, két századdal ő védte a Burg kapuját a horvát határőrök ellen.

Hauk neve (több más újságíró kollégájával egyetemben) szerepelt azon a listán, amelyben Windisch-Grätz közölte a Bécs városa által kiszolgáltatandó forradalmáron névsorát, s ezt ő maga is tudta.²⁷ A forradalom elfojtása után a Tuchlauben utcában, egy bizonyos Lösternél bujkált, majd egy fiákerrel Laxenburgba utazott, ahonnan sikerült átjutnia Sopronba, onnan pedig Pestre.²⁸ A Kossuth Hírlapja november 16-án közölte, hogy Hauk előző nap érkezett Pestre. „Hauk úr, ezelőtt tiszt a rendes katonaságnál, hol egy rendkeresz-tet nyert bátorságának jutalmául, a vész utolsó napjaiban kardjával védelmezé azon tiszta demokráciai eszméket, miket tollával hirdetett vala. Egy mozgó colonnak [hadoszlopnak] vezénylete az ő ügyességére vala bízva.” A hírlap szerint maga Hauk is szerepelt a Windisch-Grätz által kerestetett személyek 62 névből álló listáján, ám „több napokig sikerült neki egy kínos rejtekben a vére-bek figyelme elől elvonulni.” Amikor azonban arról értesült, hogy Windisch-Grätz a keresett személyeket rejtegetőket is halállal fenyegeti, „Hauk inkább akará saját életét kockáztatni, mint barátait nyugtalanítani, s ezer veszély közt áttört az ellenség táborán. Mi szívünkben üdvözljük a szabadság toll- és kard-dal egyenlő ügyességgel harcoló leventéjét, s kívánjuk, hogy alkalmat találjon hazánkban kettős fegyvereinek bármelyikével a hónapban kezdett zsarnokság elleni harcnak folytatására” – üdvözölte Haukot a hírlap.²⁹

Haditörvényszéki vallomásaiban viszont azt állította, hogy Bécsből Pozsonyba ment, s november 12-én jelentkezett Csánynál, aki Kossuthnak szóló ajánló-levéllel Pestre küldte.³⁰ Kossuth szívesen fogadta, s Hauk december végéig a fő-városban maradt, a Kossuth-családnál, alkalmazás nélkül. Haditörvényszéki vallomása szerint Bem kérésére Hauk megkereste Kossuthot, hogy járjon közbe nála annak érdekében, miképp őt, akit a lengyel emigráció köztársasági szárnya bécsi szereplése miatt is vádakkal illetett, a magyar kormányzat, az Országos

²⁷ Ferdinand Daniel Fenner von Fenneberg 416. o.; Josef Alexander Helfert, 1877. 240. o.; E. V. Zenker: *Geschichte der Wiener Journalistik während des Jahres 1848. Geschichte der Wiener Journalistik. Ein Beitrag zur deutschen Culturgeschichte. II. Band.* Wien und Leipzig, 1893. 127-128.

²⁸ Hauk 1850. január 25-i vallomása, 9. pont. HL Aradi htvsz. Hauk-per.

²⁹ Kossuth Hírlapja, 1848. nov. 16. No. 119. Fővárosi újdonságok. Sopronba érkezését az általunk ismert kormánybiztosi jelentések nem regisztrálják. – Téves tehát az az adat, amely szerint Kossuthot Bemmél november 1-jén Pozsonyban Hauk ismertette volna meg; annál is inkább, mert maga Bem csak 3-án érkezett Pozsonyba. Kéry Gyula: *A magyar szabadságharcz története napi-krónikákban* (1848). Bp., 1899. 600.

³⁰ HL Aradi htvsz. Hauk-per. 294. és 355. f.

Honvédelmi Bizottmány (OHB) alkalmazza. Hauk ezután – későbbi haditörvénytörvényeséi vallomása szerint – Kossuthnak, az OHB elnökének felhívására a szintén Bécsből menekült Karl Tausenauval közösen „Des Hauses letzte Stunde” címmel egy hosszú cikket fogalmazott Bem tisztázására. Ebben többek között gyáva tettnek nevezték Robert Blum frankfurti képviselő Windisch-Grätz által történt kivégeztetését, s igen elítélően nyilatkozott mind az uralkodóházról, mind Windisch-Grätzről. Az írás a *Der Ungar* hasábjain jelent meg, 1848 novemberében. A fogalmazványt azonban Hauk magánál tartotta.³¹

Az írás, amely részletességével és pontosságával is kiemelkedik a bécsi forradalom katonai történetéről szóló kortársi beszámolók közül azonban aligha csupán Bem tisztázására készült. Hauk ugyan valóban dicsőhimnuszokat zeng benne Bem bécsi működéséről, különösen az október 28-i harcokban tanúsított bátorságáról, de egyáltalán nem foglalkozik pld. azzal a kérdéssel, hogy Bem hova tűnt ezt követően. Ugyanakkor nem hallgatta el Bem hibáit sem: így például úgy vélte, hogy a Jägerzeile torkolatánál Bem által emeltetett Sternbarrikade helyzeténél fogva alkalmatlan volt a hosszabb védelemre.

Az írás elsődleges célja inkább a bécsi forradalom fegyveres erőinek védelme azok ellen a kimondott-kimondatlan vádak ellen, mintha a császárváros védői nem tanúsítottak volna elegendő bátorságot és kitartást 1848. október végén Windisch-Grätz erőivel szemben. (Hiszen maga Kossuth is így fogalmazott október 30-án a schwechati csatáról szóló beszámolójában: „Azon cél tehát, hogy Bécs az ostrom alól felmentsük, egyedül azért, mert Bécs részéről semmi közremunkálással nem találkozánk, nem sikerült. (...) – Bécs iránt leróttuk tartozásunkat becsületesen. – Nem segített önmagát megmentenünk, ám lássa, jövőendőben gondunk csak magunkra kell, hogy legyen.”³²) Hauk emellett igen részletesen szólt saját, és az általa vezetett corps d’élite ténykedéséről. Nem hallgatta el a védelem során elkövetett hibákat, élesen bírálta Messenhausert határozatlanságáért és gyávaságáért, s azért, hogy megakadályozta Bemet és a határozottabb védelmi intézkedéseket követelő személyeket szándékaik kivitelezésében. Ugyanakkor nem azonosult az általa is szinte csőcselékként ábrázolt „proletariátus” ténykedésével. Így pld. azt állította, hogy az ő csapata védte meg az utolsó napokban a Burgot attól, hogy a proletárok azt feldúlják.

A címadás arra utalt, hogy Bécs ostroma és bevétele – a forradalom veregsége ellenére – a Habsburg-ház utolsó órájának eljöttét jelzi, hiszen mindazok

³¹ HL Aradi htvsz. Hauk-per. 293-294. és 354-355. f.

³² KLÓM XIII. 312-314. A jelentés némi rövidítéssel, Bécs „hallgatására” utalva, megjelent a Közlönyben is.

után, amit a cs. kir. katonaság a császár nevében Bécs lakosságával művelt, az uralkodóház iránti ragaszkodás örökre kihál a bécsiemből.

A szerzőség kérdését egyelőre nehéz eldönteni, hiszen az eredeti kézirat nem ismert, csupán az a másolat, amit a fogalmazván alapján a hadbíróság 1850-ben eljuttatott Felix Schwarzenberg herceg, miniszterelnökhöz. Tausenau társszerzőségére ellen szól az a tény, hogy Hauk maga is literátus ember volt, azaz aligha volt szüksége bárki segítségére ahhoz, hogy élményeit és nézeteit írásba öntse; hogy nagyjából olyan eseményekről szól, amelyekben Tausenau nem vett részt, Hauk viszont igen.³³

ERDÉLYBEN

1849. január 5-én Windisch-Grätz herceg, tábornagy csapatai bevonultak a magyar fővárosba. Hauk nem várta meg a cs. kir. csapatokat a fővárosban, s Szolnokon át ő is Debrecenbe követte a magyar kormányt. 1849. január 6-án Szolnokon Csány László kormánybiztos – akivel már a lajtai táborból ismerték egymást – adott útlevelet Hauknak, „ki mint nemzetőr bécsi polgár és tudor ügyünknek szentelte szolgálatait”.³⁴ Január 23-án Mészáros Lázár hadügyminiszter honvéd őrnaggyá nevezte ki, s – Hauk haditörvényszéki vallomása szerint – azzal bízta meg, hogy az Erdélyben harcoló Bécsi Légiót szervezze újjá.³⁵ A január 24-én kiadott úti rendeletben viszont csak arról van szó, hogy a hadügyminisztérium őt egy Erdélyben alakítandó zászlóalj vezetésével akarja megbízni.³⁶ Január végén még Debrecenben volt³⁷, majd Nagyváradon át Erdélybe utazott. Nagyváradon tanúja volt a helybeli fegyvergyár munkásai között életkörülményük javításáért indult mozgalomnak.³⁸

1849. február 9-én Kolozsvárott jelentkezett Csány László erdélyi teljhatalmú országos biztosnál, s azzal az ötlettel állt elő, hogy az erdélyi százazokból légiót kellene szervezni a magyar hadsereg oldalán. Az ötlet Csánynak nagyon

³³ Ludwig Hauk, 1848.

³⁴ Eredeti tisztázat. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 326. f. Közli Csány László II. 140.

³⁵ A kinevezés eredeti tisztázatát ld. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 328. f. A megbízásra ld. Hauk vallomását uo. 355. f.

³⁶ Mészáros–Hauk, Debrecen, 1849. január 24. 1307/a/S. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest gyűjtemény. Bf 0910/173. Kovács István szíves közlése.

³⁷ 1849. január 31-én Mészáros Lázár hadügyminiszter Hauk előterjesztésére segéd tisztjévé és hadnaggyá nevezte ki Dienes Lajost. Eredeti tisztázat. 1850/A. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 330. f.

³⁸ Ld. erre Csány 1849. február 10-i levelét Kossuthhoz, közli Csány László II. 171.

nem tetszett, hiszen — hasonlóan a magyar politikusok többségéhez – a szászokban látta az erdélyi magyarság ellen irtóhadjáratot indító románok felbujtóit. Hauk az ötletéről korábban Debrecenben Kossuthot is tájékoztatta, aki azonban Csány véleményétől tette függővé határozatát. Csány azonban Hauk értésére adta, „hogyan szász légió képezési tervvel, amíg én Erdében [sic!] biztos maradok, fejét ne terhelje.”³⁹

Hauk rövidesen arra kérte Csányt, hogy engedje őt az akkortájt Dél-Erdélyben harcoló Bemhez menni, Csány azonban – miután attól tartott, hogy Hauk Bemtől mégiscsak engedélyt kap a szász légió felállítására – visszatartotta, majd Debrecenbe küldte Kossuthhoz azzal a feladattal, hogy katonai szempontból vizsgálja meg a Kolozsvár – Bánffyhungad – Nagyvárad – Debrecen közötti útvonalat.⁴⁰ Hauk haditörvényszéki vallomása szerint megbízatása a Királyhágó megerősítésére is szólt. Innen Nagyváradra ment.⁴¹ Útközben tüzes beszédet tartott a Nagykapuson állomásozó (bihari) nemzetőröknek.⁴² Hauk legkésőbb február 18-án ismét Debrecenben volt, s Kossuthnak jelentést tett az említett vizsgálatról.⁴³ Vallomása szerint Kossuth ezután Bem segédtisztjévé nevezte ki, s megbízta, hogy írja meg az erdélyi hadjárat történetét.⁴⁴ Március 7-én ismét Kolozsvárott volt, ahonnan Berzenczey térparancsnoktól Tordáig kapott útlevelet.⁴⁵ Bemhez csupán Nagyszeben 1849. március 11-i elfoglalása után csatlakozott; haditörvényszéki vallomása szerint addig semmilyen harci cselekményben nem vett

³⁹ Ld. erre Csány 1849. február 10-i levelét Kossuthhoz, közli Csány László II. 169-170. o. – Mindezek alapján valószínűnek tűnik, hogy Haukot nem az Erdélyben lévő Bécsi Légió újjászervezése, hanem a szász légió megszervezése érdekében léptették elő őrnaggyá. Emellett szól az is, hogy a bécsi légió létszáma 1848. december elején kb. 80-100 fő volt, s egy ekkora alakulat élére nem kellett volna törzstisztert kinevezni.

⁴⁰ Ld. erre Csány 1849. február 13-i levelét Kossuthhoz, közli Csány László II. 180. o. – Csány Haukkal küldött Kossuthnak két „oláh billikont” is. Ld. erre Csány 1849. február 16-i levelét Kossuthhoz, közli Csány László II. 185. o. V. ö. Hauk 1850. január 25-i vallomásával. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 295. f.

⁴¹ HL Aradi htvsz. Hauk-per. 355. f.

⁴² Hauk 1850. január 25-i vallomása, 14. pont. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 294. f.

⁴³ Hauk 1849. február 18-án Kossuthhoz intézett jelentése szerepel Hauk periratainak listájában, de maga az irat nincs közöttük. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 289. f. Kossuth ezen a napon küldte át az előző jegyzetben említett két kupát a pénzügyminisztériumnak, le-tétel végett. Ld. erre a 2248/e. számú átiratának német fordítását. uo. 279. f. Az eredetit átadták a III. hadsereg rendőri osztályának (Polizeisektion) uo. 325. f. – Hauk haditörvényszéki vallomásában azt állítja, hogy maga Kossuth hívta őt Debrecenbe. Uo. 355. f.

⁴⁴ HL Aradi htvsz. Hauk-per. 356. f.

⁴⁵ Ld. Mészáros 1849. január 24-én Debrecenben Hauk számára kiadott, 1307/a/S. számú rendeletének hátiratát. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest gyűjtemény. Bf 0910/173.

részt. A Kossuth megbízatásából az erdélyi hadjárat történetéről írott munkáját 1849. április végén Lugoson adta át Bemnek.⁴⁶

A SZÁSZVÁROSI „RENDCSINÁLÁS” ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Nem tudjuk, hogy Hauk pontosan mikor csatlakozott Bem seregéhez. Miután haditörvényszéki iratai listájában megtalálható Bem 1849. március 26-án Omer pasához, illetve a bukaresti (havasalföldi) kormányhoz intézett átirata, elképzelhető, hogy ezeket ő maga fogalmazta, s eszerint már március utolsó napjaiban Bem mellett volt.⁴⁷ Utóbb a haditörvényszék előtt azzal védekezett, hogy az említett iratokat nem ő, hanem Bem titkára, Anton Kurz fogalmazta, s Bem csupán reábizta őket. A két fogalmazvány viszont bizonyosan nem Kurz keze írása.⁴⁸

Bem 1849. április 3-14. között Szászsebesen tartózkodott, majd 14-én Szászvárosra érkezett.⁴⁹ Haukot Bem még Szászsebesen utasította, hogy menjen Szászvárosra két zászlóaljjal.⁵⁰ Április 15-én innen terjesztette fel pártolóan Bemnek a letartóztatott szászvárosi királybíró, Friedrich Kirchner feleségének kérelmét, amelyben a férjére kivetett pénzbüntetés hátralévő, 2550 pengő forintnyi összege egy részének elengedését kérte. (Kirchnert azért ítélték pénzbüntetésre, mert Nagyszeben március 11-i bevételéről értesülve, a szászvárosi nemzetőrség fegyvereit a dévai cs. kir. helyőrségnek küldte el.) Hauk közölte, hogy három, „halálra méltó bűnös” van fogságában, kettejüket tényleírás nélkül Bánffy János ezredes küldte ide, a harmadik személy pedig több tanúvallomás szerint két Kossuth-huszárt megölt, a haldokló Kornis gróf fején pedig szétverte a pisztolyának agyát. Hauk utasítást kért, hogy az illetőket rögtönítélet elé állítsa, vagy pedig ügyüket rendes bíróság útjára utasítsa. Azzal hízeleg magának, írta, hogy si-

⁴⁶ Hauk 1850. január 25-i vallomása, 15. pont. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 295. f.

⁴⁷ A két levél fogalmazványát ld. HL 1848-49. 18/398., 18/398 ½. Az utóbbit közli *Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848-49.* Bearbeitet von Róbert Hermann, Thomas Kletečka, Elisabeth Gmoser und Ferenc Lenkefi. Herausgegeben von Christoph Tepperberg und Jolán Szíjj. Wien – Budapest, 2005. 277.

⁴⁸ Hauk 1850. január 25-i vallomása, 16. pont. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 295. f.

⁴⁹ Bem április 12-én jelentette Kossuthnak, hogy két nap múlva szándékozik elindulni csapataival. PSÖM VII. 534. és 607. Április 14-én Szászvárosról írt Kiss Sándor ezredesnek. MOL R 14. Józef Bem iratai. 4. tétel, dátum szerint.

⁵⁰ Ld. erre 1849. szeptember 17-én Váradolasziban, illetve december 22-én Aradon kelt kihallgatási jegyzőkönyvét. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 316. és 356. f.

került itt némi rendet teremtenie, s várja Bem utasításait, hogy aztán csatlakozhasson a főhadiszálláshoz. Bem április 17-én reggel fél 7-kor Obresán kelt válszában mind az összeg elengedését, mind a foglyokkal való rendelkezést Hauk belátására bízta, s utasította, hogy néhány nap múlva Dévának vegye az útját, s csatlakozzon a főhadiszálláshoz.⁵¹ Hauk javaslatára időközben Bem leváltotta az addig a szászvárosi térparancsnokságot ellátó Csiki Gergely hadnagyot, s helyette Brúz Lajos hadnagyot nevezte ki e posztra. Ő látta el a folyó kiadások fedezésére szükséges pénzzel is szászvárosi térparancsnokságot. Hauk a Kirchner által befizetendő további 2550 forintból végül annak felét, 1275 forintot hajtott még be, majd az egész összeget lepecsételt letétként magánál tartotta.⁵²

Ami a rendcsinálást illeti, ezt nem mindenki látta így. A Szászváros székbe küldött rendőri bizottmány két tagja május 1-jén jelentette Berde Mózes kormánybiztosnak, hogy a szászvárosi térparancsnokság az ellenséggel eltávozottak, illetve a letartóztatott politikai bűnösök lefoglalt vagyontárgyait nem adta át maradéktalanul nekik. Így Csiki Gergely hadnagy, térparancsnok átadta ugyan nekik Wesselényi Ferenc báró, cs. kir. lovassági százados lefoglalt ingó vagyonait, ugyanakkor az azok közt található ezüstneműeket Hauk őrnagynak adta át, s a rendőri bizottmánnyal csupán azt tudatta, hogy az ezüstneműeket Bem rendeletére Kossuthhoz küldik Debrecenbe. Wesselényi hintóját Hauk a saját szállására vontatta, s nem adta át a rendőri bizottmánynak. A térparancsnokság a négy letartóztatott politikai bűnöstől elkobzott összesen 207 forintot először átadta a rendőri bizottmánynak, majd Hauk – Csiki útján – minden nyugta nélkül magához vette azt. Hauk ugyanígy magával vitte a Kirchner királybíróra kivetett 5100 forintnyi büntetésből behajtott 3825 forintnyi összeget, illetve a különböző politikai bűnösöktől elkobzott 17 lovat, azzal, hogy azok jók lesznek ágyúslónak. Sem a pénzről, sem a lovakról nem adott nyugtát.⁵³

Haukkal kapcsolatban rövidesen ez másik panasz is befutott Csány László teljhatalmú országos biztoshoz. Eszerint a csertési aranyváltó hivatalnál a magyar csapatok odaérkezte után Becsey hadnagy által lefoglalt 29 márka, 12 lat, 1 könc, 3 dr. (?) beváltott aranyat szintén Hauk vette át. Csány az arany átvételével

⁵¹ Hauk jelentését s Bem hozzá fűzött utóiratát ld. MOL HM Iű. o. 3. doboz. No. 2690. Ld. még Hauk 1850. január 25-i vallomását, 21. pont. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 296. f.

⁵² Hauk igazoló irata, Törökbecse, 1849. június 20. MOL HM Iű. o. 3. doboz. No. 2690. Bruz Lajos hadnagy, szászvárosi térparancsnok április 15-én kelt nyugtáját ld. uo.

⁵³ Forray István elnök és Molnár József ülnök – Kun Gotthárd kormánybiztos, Szászváros, 1849. május 1. MOL HM Iű. o. 3. doboz. No. 2890. Német fordítása HL Aradi htvsz. Hauk-per. 381-382. f. Ez utóbbi található feljegyzés szerint Kirchner által előbb 2550, majd (nyilván a felesége által) még 1275 forint, összesen tehát 3825 forint fizettetett be.

Barton József „állodalmi vasműnagyt” bízta meg, de Barton május 7-én Szászvárosról azt jelentette neki, hogy: „Haukot nem találta ott, Kelemen százados, térparancsnok pedig mit sem tud az aranyról. Csánynak a jelentés olvastán eszébe jutott, hogy Haukkal kapcsolatban „bizonyos állodalmi javak elsajátítása iránt” már korábban kapott feljelentést, amit Czetz János vezérőrnagynak, az erdélyi hadsereg helyettes parancsnokának adott át kinyomoztatás végett. Barton jelentését kapva, írt mind Kossuthnak, mind Czetznek, mind a hadügyminisztériumnak, mind pedig Berdének. A hadügyminisztériumtól az ügy mielőbbi kinyomoztatását kérte, Kossuthnak írott levelében pedig megemlítette, hogy Hauk eddigi ténykedését „ügyünkre nézve ártalmas szelleműnek találom annyiból, mennyibe ő a szászok között igen ártalmasnak ismert befogott egyént jogbitorlással szabadon bocsáta, sőt, jelentés szerint úti levéllel is ellátta”; mindezek miatt javasolta Hauk mielőbbi áthelyezését.⁵⁴ A Berdének küldött rendeletben egyenesen Hauk perbe fogására szólított fel.⁵⁵ Egy másnap Kossuthnak írott levelében is elégedetlenkedve írta: „Olyan Hauk-féle kiszökések nem ritkák, és nem voltam képes azokat megszüntetni.”⁵⁶

Kun Gotthárd Szászváros széki kormánybiztos május 18-án küldte meg a hadügyminisztériumnak a Hauk által elvitt javak jegyzékét azzal, hogy miután Hauk ellen – távolléte miatt – helyben nem tudnak fellépni, a minisztérium intézkedjen az illető javak visszaadása, vagy azoknak az állam javára történő fordítása érdekében.⁵⁷

A Kossuthnak és a hadügyminisztériumnak szóló jelentés egyaránt a hadügyminisztérium igazságügyi osztályánál landolt, s az osztály előbb május 10-én, majd 14-én kérte a katonai osztálytól, közölje vele Hauk hollétét.⁵⁸ Meny-

⁵⁴ Csány – Hadügyminisztérium, Kolozsvár, 1849. máj. 7. MOL HM Iű. o. 6. doboz. No. 2819. [eredetileg iktatva HM Ált. 1849:13618.] uő. – Kossuth, uo., ua. MOL HM Iű. o. 6. doboz. No. 2819. [eredetileg iktatva OHB 1849:6834., onnan áttéve a HM-hez, HM Ált. 1849:13820.] A Czetznek és Berdének írott levélről mindkét jelentés megemlékezik.

⁵⁵ Ld. erre Kun Gotthárd Szászváros széki kormánybiztos 1849. május 18-án Szászvárosról a hadügyminisztériumnak küldött jelentését. MOL HM Iű. o. 6. doboz. No. 2819. [eredetileg iktatva HM Ált. 1849:16772.]

⁵⁶ Közli Csány László II. 307.

⁵⁷ MOL HM Iű. o. 6. doboz. No. 2819. [eredetileg iktatva HM Ált. 1849:16772., az igazságügyi osztálynál 1988. szám alatt.] A Forray István elnök és Molnár József ülnök által készített lista szerint Hauk elvitte Wesselényi Ferenc kb. 2000 forint értékű ezüstműjét, 700 forint értékű hintóját, „több drága fehérneműket, selyemruhákat, köntösöket s asztali drága szőnyeget”, a négy letartóztatott politikai bűnös 201 forintját, valamint 17 lovat.

⁵⁸ Mindkét átirat fogalmazványát ld. MOL HM Iű. o. 6. doboz. No. 2819. [13618/1635. és 13820/1663. szám alatt.]

hárt Antal ezredes, a katonai osztály vezetője május 15-én közölte az igazságügyi osztállyal, hogy Hauk hollétéről „semmi tudomása nincsen.”⁵⁹ Ezek után május 18-án az igazságügyi osztály az erdélyi hadsereg főparancsnokságától kérte, tudassa Hauk hollétét.⁶⁰ Czetz János vezérőrnagy május 26-án közölte az hadügyminisztériummal, hogy Hauk jelenleg Bem táborában van.⁶¹ Az igazságügyi osztály ezután Bemnek írt, s felvázolva a Hauk elleni vádakát, kérte Bemet, „hogy a nevezett őrnagyot, miután a sikkasztás bűntényének általa lett elkövetésére nézve erős valószínűség forog fenn, haladéktalanul porkolábhoz küldeni, s ellene addig is, míg a vádokiratok elküldetni fognak, az előleges vizsgálatot elrendelni méltóztassék.”⁶²

Miután Bem időközben a Bánságból visszatért Erdélybe, június 13-án Marosvásárhelyről tudatta a minisztériummal, hogy elrendelte a Háuk elleni vizsgálatot, s az eredményről nem mulasztja el értesíteni a minisztériumot.⁶³ Időközben a minisztérium június 19-én – arra hivatkozva, hogy a május 28-i átiratára mindeddig nem kapott választ – ismét sürgette Bemnél a vizsgálatot.⁶⁴

Időközben Czetz június 4-én utasította Haukot, hogy igazolja magát a vádak ellen, s úgy tűnik, maga Bem is írt neki ebben az értelemben.⁶⁵ Hauk ezek után június 17-én Törökbecsén megkérte az éppen nála tartózkodó Kohlmann József ezredest, hogy vizsgálja meg a lepecsételt boríték, illetve a bőrdöd tartalmát. Kohlmann ezt meg is tette, majd Hauk kérésére átvette tőle a lepecsételt borítékban található 3825 forintnyi összeget, s hivatalosan is lepecsételte azt a bőrdödöt, amelyben az ezüstneműek voltak.⁶⁶

⁵⁹ MOL HM Iű. o. 6. doboz. No. 2819. [eredeti iktatószáma HM Ált. 1849:13618., az igazságügyi osztálynál eredetileg 1762. szám alatt iktatva.]

⁶⁰ MOL HM Iű. o. 6. doboz. No. 2819. [eredetileg iktatva 1762. szám alatt.]

⁶¹ Czetz – Hadügyminisztérium, Nagyszeben, 1849. május 26. No. 661. MOL HM Iű. o. 6. doboz. No. 2819. [eredeti iktatószáma HM Ált. 1849:19547., az igazságügyi osztálynál eredetileg 2299. szám alatt iktatva.]

⁶² Hadügyminisztérium igazságügyi osztály – Bem, Debrecen, 1849. május 28. MOL HM Iű. o. 6. doboz. No. 2819. [Eredeti iktatószáma HM Ált. 1849:16772., az igazságügyi osztálynál eredetileg 1988. szám alatt iktatva.] A tisztázatot Kiss Ernő altábornagy írta alá.

⁶³ MOL HM Iű. o. 6. doboz. No. 2819. [eredeti iktatószáma HM Ált. 1849:23549., az igazságügyi osztálynál eredetileg 2810. szám alatt iktatva.]

⁶⁴ Hadügyminisztérium igazságügyi osztály – Bem, Buda, 1849. június 19. MOL HM Iű. o. 6. doboz. No. 2819. [Eredeti iktatószáma HM Ált. 1849:19547., az igazságügyi osztálynál eredetileg 2299. szám alatt iktatva.] Az iratot csak 22-én postázták.

⁶⁵ Mindkét iratra utal Hauk 1849. június 20-án kelt védőirata. MOL HM Iű. o. 3. doboz. No. 2890.

⁶⁶ Kohlmann bizonyítványa, Törökbecse, 1849. június 17. MOL H 84. HM Iű. o. 3. doboz No. 2690. c. melléklet. Ugyanitt található Horváth Zsigmond, pénztárosa nyugtatója egy, a IV. hadtest 2. hadosztály pecsétjével bepecsételt, állítólag 3825 forint

Hauk június 20-án Törökbecsén írta meg igazolását a szászvárosi rendőri bizottmány május 1-jei beadványában foglalt vádakra. A Kirchnertől átvett, összesen 3825 forintról kijelentette, hogy azt Szebenyi hadnagy, az ő segédtsíztje vette át nyugta ellenében Kirchnertől, s mindaddig nála volt kettős pecsét alatt letétként, amíg június 17-én át nem adta azt Kohlmann ezredesnek. Az említett pénz Kirchnertől történt átvételekor tudta meg Csiki Gergely akkori szászvárosi térparancsnoktól, hogy a térparancsnokság pénzhányban szenved, és sem a helyi kórház, sem a helyi szállítóház kiadásait nem tudja fedezni. Hauk erre átadta neki a befogott politikai bűnösöktől lefoglalt 207, valamint a saját pénzéből további 293, összesen 500 forintot, amit mindeddig nem kapott vissza a hadműveleti pénzárból. Azaz, nemhogy nem tulajdonított el semmilyen összeget, de az állam még neki tartozik. A rendőri hivatal vádjait többek között azzal is magyarázta, hogy annak tagjai magányúlság miatt több kihágást követtek el, s ezt ő jelentette Nagyszebenbe a főparancsnokságnak.⁶⁷

Ami Wesselényi ezüstműit illeti, azokat nyugta ellenében vette át Csikitől, s Bem arra utasította őt, hogy majd küldje azt Debrecenbe. Miután ekkor abban reménykedtek, hogy az Erdélyből kijövő csapatok rövidesen a Tiszánál lesznek, meg akarta várni ezt a pillanatot. Az ezüst azóta is nála van őrizet alatt, s ha a főparancsnokságtól utasítást kap, azonnal továbbküldi azt a megadott helyre. A nyugta egy példánya Csikinél van, a másik a lepecsételt bőröndben. Hauk ehhez még hozzátette, hogy Szászvároson jó néhány, a románok által elrabolt tárgyat szolgáltatott vissza eredeti tulajdonosuknak, s az erről szóló nyugták is nála vannak.

Ami Wesselényi kocsiját illeti, ő maga kérte meg a Szászvároson átutazó Bemet, hogy korábbi kocsiját kicserélhesse arra, amit Bem engedélyezett neki, azzal, hogy Hauk saját korábbi kocsiját adja át a időközben az erdélyi hadsereg intendánsává kinevezet Becsey Károly századosnak. Ezt ő meg is tette. Ha kell, természetesen szívesen visszaadja Wesselényi kocsiját, de akkor kéri vissza Becseytől a sajátját.

A lefoglalt lovakat Bem utasítására átadta Perczi Mihály ezredesnek, aki az erőteljesebbeket ágyúslovaknak, a gyengébbeket hátslovaknak avattatta be. Perczi az alkalmatlan lovakat visszaadta Hauknak, ő pedig elárvereztetés

tot tartalmazó levélről, amely a szászvárosi királybírótól, Kirchner Frigyes által beszedett pénzeket tartalmazza, s amelyet Tóth Ágoston ezredestől letétként átvett. Törökbecse, 1849. június 17.

⁶⁷ A rendőri bizottmány ténykedéséről – Hauk adatai és saját tapasztalatai alapján – Bem is igen elítélően nyilatkozott 1849. április 30-án Freidorfról Kossutnak írott levelében. Közli eredetiben és magyar fordításban PSÖM VII. 549. és 620.

végezt továbbadta azokat a szászvárosi rendőri bizottmánynak, amelytől nem kapott nyugtát róluk. Mindezek összefoglalása után Hauk kérte, hogy az elle- ne emelt hazug vádakért kapjon olyan elégtételt, „amelyet egy szabad állam- ban minden állampolgárnak joga van követelni.”⁶⁸

Bánffy János ezredes június 22-én Törökbecséről azzal küldte meg Bemnek Hauk védőiratát, hogy a készpénz és az ezüst rendben megvan.⁶⁹ Bem a védőira- tot s a szászvárosi rendőri bizottmány május 1-jei vádiratát július 4-én Beszter- céről azzal küldte meg a hadügyminisztériumnak, hogy a vádiratban említett aranyat május első napjaiban elküldték a kormányszatnak Debrecenbe.⁷⁰ Ezzel aztán az ügy végére – a magyar hatóságok részéről – pont is került. Hauk csu- pán azt hallgatta el, hogy Wesselényi egy frakkját és nadrágját is magánál tar- totta, miután néhanapján polgári ruhában is akart járni.⁷¹

A BÁNSÁGI HADSZÍNTÉREN

Nem tudjuk, hogy Hauk pontosan mikor csatlakozott ismét Bemnek a Bánságba benyomuló seregéhez. Aradi vallomása szerint Bem Karánsebes be- vétele (azaz április 17.) után rendelte őt Lugosra, ahonnan Bem főhadiszállá- sával együtt Freidorfra utazott. Hadbíróági vallomása szerint Lugoson adta át Bemnek az erdélyi hadjáratról írott munkáját; Bem pedig április 19-24. kö- zött tartózkodott Lugoson.⁷²

Bem Freidorfon azzal bízta meg, hogy térparancsnokként Újpecsen kórha- zat szervezzon, s hogy élelmiszert szállíttasson a freidorfi táborba. Miután Bem április 29-én érkezett meg Freidorfra, a megbízatásra ezt követően került

⁶⁸ MOL H 84. HM Iű. o. 3. doboz No. 2690. V. ö. Hauk 1850. január 25-i vallomásával, 22. pont. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 297. f.

⁶⁹ MOL H 84. HM Iű. o. 3. doboz No. 2690.

⁷⁰ MOL H 84. HM Iű. o. 3. doboz No. 2690. – Az említett aranyszállítmányt maga Petőfi vitte Debrecenbe. Benkő Barnabás: Amikor Petőfi aranyat szállított. *Irodalomtörténet*, 1942/3. 142-143. o.; Hermann Róbert: Két(-három) Petőfi-kézirat 1849-ből. (In:) *Szöveg- könyv. Tanulmányok Kerényi Ferenc hatvanadik születésnapjára*. Szerk. Szilágyi Márton és Völgyesi Orsolya. Bp., 2005. 313.

⁷¹ Ld. erre 1849. szeptember 17-én Váradolasziban kelt kihallgatási jegyzőkönyvét. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 316. f.

⁷² Hauk 1850. január 25-i vallomása 13. pont. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 295. f. – Bem ezt követően – 1849. május 26-án Kossuthhoz írott levele szerint – 1849. május 24-én vagy 25-én haladt át a városon. MOL OHB 1849:7514. Magyar fordításban közli Kovács End- re, 1954. 494-496.

sor.⁷³ Az újpécsi kórház május 3-án már bizonyosan működött.⁷⁴ Bem külön megdicsérte ténykedéséért Haukot

Május 9-én Bem Freidorfon verseci helyőrségparancsnokká nevezte ki Haukot azzal, hogy az újpécsi térparancsnokságot adja át Jánossy kórházparancsnoknak.⁷⁵ Hauk Versecen meglehetősen csekély erőkkel rendelkezett. Május 11-én Bem arra utasította, hogy a Versecen lévő egy gyalogszázadot azonnal küldje utána Fehértemplomra, s ugyanígy tegyen az odaérkező többi csapattal is; helyőrségként csupán egy század gyalogságot, 30 huszárt és egy löveget tartson meg. Egyben feladatául szabta, hogy siettesse az újonnan felállítandó zászlóalj számára az újoncozást, s mielőbb az újoncokkal láttassa el a helyőrségi szolgálatot.⁷⁶ Május 12-én Bem, aki az Orsovánál betört cs. kir. csapatok ellen indult, utasította, hogy küldjön élelmet Szászkabányára.⁷⁷ Május 21-én Mehádiafürdőn alezredessé nevezte ki Haukot.⁷⁸

Május 22-én Bem közölte vele, hogy a verseci helyőrséget alkotó 87. honvédszászlóalji gyalogszázad és egy löveg mellé egy lovasszázadot is kapni fog, s hogy egyetlen – Fehértemplomon hagyandó – század kivételével Versecre vezénylik át a Niuny Rudolf őrnagy által újonnan szervezett zászlóaljat is. (Ez az alakulat kapta a 67. sorszámot.) Egyben arra utasította hogy csapataival szállja meg Szászka- és Bogsánbányát, Resicát, Bognácskát, Moldovabányát és Oravicát. Emellett tanácsos lenne Dettára és Moravicára is őrsöket küldenie, s az összeköttetést Sággal és Újpéccsel fenntartani. A fent említett helyeken lévő többi csapatokat viszont küldje haladéktalanul Fehértemplomra.⁷⁹

⁷³ Bem április 29-én érkezett Freidorfra, ld. erre aznap Kossuthhoz írott levelét. Közli PSÖM VII. 544-545. o. Magyar fordításban uo. 616-617. A megbízatásra ld. Hauk 1849. december 22-i és 1850. január 25-i vallomását. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 296. és 356. f. Hauk azt állítja, hogy kb. 14 napig tartózkodott Újpécson; valójában ottani tartózkodása kb. 10-11 napig tartott. Bem egy 1849. április 30-án Kossuthhoz írott levelében utal Hauk közléseire. Közli eredetiben és magyar fordításban PSÖM VII. 549. és 620.

⁷⁴ Erre mutat az, hogy az ott működő Mandl doktort Bem aznap helyezte át az újonnan alakítandó bányai zászlóaljhoz; Jánossy Emil kórházparancsnokot pedig aznap nevezte ki főhadnaggyá. Nagy Sándor, 1896. LIX.

⁷⁵ Ld. erre Bem 1849. május 9-én Freidorfon kelt levelét. HL 1848-49. 26/412.

⁷⁶ Ld. erre Bem 1849. május 11-én Fehértemplomon kelt levelét. HL 1848-49. 27/112.

⁷⁷ Ld. erre Bem 1849. május 12-én Szászkabányán kelt levelét. HL 1848-49. 27/253.

⁷⁸ Eredeti tisztázat. HL 1848-49. 29/233. Másolat. MOL HM Ált. 1849:31207. A kinevezést a másnapi napiparancsban tette közzé. Nagy Sándor, 1896. LXV. A hadügyminisztérium június 21-én terjesztette fel a kinevezést megerősítésre Kossuthhoz, aki június 23-án írta azt alá. MOL HM Ált. 1849:21699. Az eredeti oklevelet, Kossuth és Görgei aláírásával ld. ÖNB HSS Ser. N. 358. Bd. II. No. 362.

⁷⁹ Ld. erre Bem 1849. május 22-én Mehádiafürdőn kelt levelét. HL 1848-49. 29/306. Máso-

Május 28-án Pancsováról jött az újabb üzenet: keressen salétromot Oravicán, Bognácskán és Moldovabányán, s ha talál, küldje azt Nagyszebenbe.⁸⁰ Május 30-án Bem Nagybecskerekéről közölte vele, hogy visszatér Erdélybe, s hogy Hauk csapataival a továbbiakban Perczel Mór vezérőrnagy rendelkezik, akinek főhadiszállása Nagybecskereken található; Perczel távollétében pedig Kollmann József ezredes alárendeltségébe tartozik.⁸¹ Május 31-én pedig Lugosról arra utasította, hogy a 87. honvédszászlóalj Szászka- és Boksánbányán lévő két fél századát azonnal küldje Pancsovára.⁸²

A bánsági németekből alakítandó zászlóalj őrnagyává parancsnokává Bem még május 3-án nevezte ki Niuny Rudolf századost, s ezen a napon nevezte ki a tisztikar egy részét is.⁸³ Másnap, május 4-én közölte a hadügyminisztériummal, hogy „Miután itt a Bánátba sokan vannak, kik szolgálni kívánnak, de a magyar nyelvet nem beszélik s értik, azért célarányosnak láttam, hogy egy külön zászlóalj alakíttassék Bánátba, mely a 'bánáti német honvéd zászlóalj' nevet viselje.” A hadügyminisztérium május 7-én adta a 67. számot a zászlóaljnak, azzal, hogy a „bánáti német” jelzők használatát fölöslegesnek tartja.⁸⁴ A zászlóalj alakításának engedélyezését Bem május 22-én tette közzé.⁸⁵ Május 16-án Bem a zászlóalj szervezésének gyors előrehaladására hivatkozva, pénzt kért a hadügyminisztériumtól.⁸⁶ Május 22-én Hauknak írott utasításában úgy vélte, érdemes lenne megfontolni egy második zászlóalj felállítását a bánsági német lakosságból, annál is inkább, mert a 18-24 év közötti korosztály tagjai előbb-utóbb úgyis honvédek lesznek.⁸⁷ Egy hely és dátum nélküli, de valószínűleg május 27-30. között

lata: MOL HM Ált. 1849:22041. Az említett lovasszázad a 15. (Mátyás) huszárezredhez tartozott. Ld. erre a „magyar-erdélyi hadsereg” 1849. május 29-én Pancsován kelt létszámkimutatását. MOL P 876. A Gyalóky-család levéltára. 2. tétel. No. 15.

⁸⁰ HL 1848–49. 30/301. Ezt sürgette május 30-i levelében is. Uo. 30/553. Hauk 1849. december 22-i és 1850. január 25-i haditörvényszéki vallomásai szerint nem talált salétromot a környéken. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 296. és 356. f.

⁸¹ HL 1848–49. 30/553. Ld. még dátum nélküli levelét. ÖNB HSS Ser. N. 358. II. 53. f.

⁸² HL 1848–49. 30/552.

⁸³ A napiparancsot közli Nagy Sándor LIX.

⁸⁴ MOL HM Ált. 1849:12939.

⁸⁵ Nagy Sándor LXV.

⁸⁶ MOL HM Ált. 1849:15301. A minisztérium május 19-én 80.000 forintot küldött Bemnek. Egyben felhívta az altábornagy figyelmét, hogy a megyéknek maguknak kell az általuk kiállított újoncok felpénzét kifizetni, s a küldött összegből csak a toborzás útján beállt újoncok számára fizethető felpénz. Uo.

⁸⁷ Ld. erre Bem 1849. május 22-én Mehádiafürdőn kelt levelét. HL 1848–49. 29/306. Másolata: MOL HM Ált. 1849:22041.

Nagybecskerekén kelt parancsában arra utasította Haukot, hogy miután ott helyben sok német van, Niuny őrnagy küldjön oda egy toborzó különítményt.⁸⁸

A hadügyminisztérium május 19-én terjesztette fel Niuny őrnagy kinevezését Kossuthhoz megerősítésre.⁸⁹ Kossuth a kinevezést május 29-én megerősítette, de azzal a hozzátétellel, hogy „a magyar hadseregben német katonai testület nem létező, a »német zászlóalj« elnevezésselélt megszüntetni óhajtom.”⁹⁰ Május 27-én a hadügyminisztérium megkérdezte Bemét, milyen elvek alapján szervezi a zászlóaljat?⁹¹ Május 31-én 8000 forintot utalványoztak Niunynak a zászlóalj szervezésére.⁹²

A zászlóalj szervezésének központja mindvégig Versec volt, s az alakulat nagyobb részt itt is állomásozott 1849. augusztus elejéig.⁹³ Kivételt az az időszak képezte, amikor június 8-án Perczel ezt a zászlóaljat is Törökbecse környéke irányította. Kohlmann ezredes ekkor mozdította el Niuny őrnagyot, mert „azon pillanatban, mikor ellenség elébe indultunk, jelentés nélkül zászlóaljától visszamaradt; azon körülmény, hogy az ellenség előtt történt, kényszerítette őt a zászlóalj létszámából kitörölni, s ideiglenesen a zászlóalj parancsnokságát a legidősebb századosra bízni.”⁹⁴ Niuny alatt a zászlóalj meglehetősen szervezetlen volt, de leváltását követően a zászlóalj parancsnokságával ideiglenesen megbízott Collin százados csakhamar rendet teremtett.⁹⁵ Június 24-én Bánffy visszaküldte Haukot Versecre, hogy ott „szokott tevékenységével” folytassa a német zászlóalj szervezését és felfegyverzését, az erre rendelt állami pénzeket pedig vegye át Niuny Rudolf őrnagytól. A zászlóalj

⁸⁸ ÖNB HSS Ser. N. 358. II. 53. f. – A levélben arra utal, hogy az erdélyi hadsereg bánsági csapatainak főhadiszállása Nagybecskerekén lesz, s ennek alapján valószínű, hogy magát az utasítást is ott írta. Bem május 26-án Freidorfon írott levelében közölte Kossuthal, hogy másnap Nagybecskerekre megy, hogy Perczellel találkozzon. MOL OHB 1849:7514. Magyar fordításban közli Kovács Endre, 1954. 494-496. o. Május 28-án Nagybecskerekén adott ki napiparancsot. Nagy Sándor, 1896. LXVI-LXVII. Május 30-án innen írt Hauknak. HL 1848-49. 30/553.

⁸⁹ MOL HM Ált. 1849:15003., 17439.

⁹⁰ KLÖM XV. 428.

⁹¹ MOL HM Ált. 1849:16660.

⁹² MOL HM Ált. 1849:19845

⁹³ Ld. erre Niuny őrnagy jelentéseit. MOL HM Ált. 1849:25298. (május 17.); 1849:19138. (május 31.), illetve az egyes századok jelentéseit, uo. 1849:25298. (június 30., július 1. és 4.)

⁹⁴ Kohlmann – HM, Törökbecse, 1849. jún. 17. Niuny utólag betegségével igazolta magát, ezért kérte áthelyezését. MOL HM Ált. 1849:22384. V. ö. Hauk – Bem, Versec, 1849. júl. 5. MOL HM Ált. 163. doboz. d. sz.

⁹⁵ Hauk – Bem, Versec, 1849. júl. 5. MOL HM Ált. 163. doboz. d. sz.

Törökbecsén lévő legénységéből magával viheti a szükséges tiszteseket és legénységet.⁹⁶ A zászlóaljából június 24-ig három századot szereltek fel, majd Hauk június 30-ig egy negyedik századot is megszervezett. Július 5-én kérte Bemet, hogy nevezze ki a zászlóalj őrnagyává Collin rangidős századost.⁹⁷

A Bem által május 22-én felállítani rendelt 2. bántási zászlóaljat Hauk szintén Versecen szervezte. A zászlóaljba több mint 300 verseci német lépett be, a helyi szerbek viszont a kivetett újoncmennyiség kiállítása érdekében helyetteseket fogadott.⁹⁸ Hauk június 1-jén Ónosy Mátyás 67. honvédszászlóalji hadnagyot a hadügyminisztériumhoz küldte az újonnan alakítandó zászlóalj fegyvereinek megszerzése végett, de Ónosy 16-án visszatérve azt közölte, hogy Hauk kérése „fegyverek hiánya miatt – de különben is, a bántási második zászlóalj alakulása a hadügyminisztériumnak hivatalosan ekkorig nem lévén tudtára – nem adathatik meg.” Hauk június 19-én Törökbecséről a minisztériumhoz intézett újabb jelentésében közölte, hogy a minisztérium válaszát közölni fogja Bemmel; ő maga eleddig azért nem tett jelentést a zászlóalj alakításáról, mert a jelentéstételben „a feljebbvalót illeti az elsőség.” A jelentésből kiderül, hogy az új zászlóalj állománya addig összesen 180 főből állt, de ezek már részt vettek a harcokban. Hauk biztosra vette, hogy rövidesen a teljes létszámot ki fogja állítani, ezért 500 löfegyvert és 1000 nyári köntöst kért a legénység számára. Közölte, hogy nem akart előbb tiszteket kinevezni, mint hogy a legénység együtt van, ezért eleddig főleg helyettesített altiszteket osztott be a legénység rendezésére; csupán három verseci nemzetőr tisztet alkalmazott főtisztként, akiket ezennel fel is terjeszt megerősítés végett. Egyben kérte, hogy a minisztérium nevezze ki a zászlóalj őrnagyát és a többi főtiszteket.⁹⁹ Július 5-én Hauk azt jelentette Bemnek és Bánffy-nak, hogy a zászlóalj szervezése lassan folyik. A Bemnek küldött jelentés szerint összesen két század állt fel, de a zászlóaljnak van már zenekara, fegyvere, dobja és zászlaja. Hauk szándéka az volt, hogy amint a két zászlóalj szervezése befejeződik, Versecre hívja Kossuth két nővérét, hogy az alakulatok zászlóanyái legyenek. Hauk kérte a zászlóalj őrnagyának mielőbbi kinevezését is.¹⁰⁰

Hauk kezdeményezésére Versecen újjászervezték a szerb – cs. kir. megszállás idején feloszlott nemzetőrséget. A nemzetőrök csupán a közrend fenntartására és a város védelmére vállalkoztak, s Hauk hiába próbálta meg őket a

⁹⁶ Bánffy–Hauk, Törökbecse, 1849. június 24. Másolat. MOL HM Ált. 163. doboz. d. sz.

⁹⁷ Hauk–Bem, Versec, 1849. júl. 5. MOL HM Ált. 163. doboz. d. sz.

⁹⁸ Milleker Bódog, 1886. II. 64.

⁹⁹ Hauk–Hadügyminisztérium, Törökbecse, 1849. június 19. MOL HM Ált. 1849:22041.

¹⁰⁰ Hauk–Bánffy, Versec, 1849. július 5. MOL HM Ált. 163. doboz. d. sz.

város határain túl történő külső szolgálatra rávenni. Május 23-án Hauk – Buda visszavételének örömeire – népünnepélyt szervezett, amelynek során két ökröt sütöttek, s húsukat kenyérrel és borral egyetemben a helyi szegény lakosság között osztották szét.¹⁰¹

Hauk verseci működése során összeütközésbe került Csernovits Péter temesi főispánnal. Csernovits egy május 30-án kelt átiratában azzal vádolta Haukot és a többi parancsnokot, „hogy a Bánságban működő katonai parancsnokságok a polgári hatóságot mellőzve – annak jogkörébe avatkoznak.” Hauk még aznap magyar nyelvű átiratban válaszolt Csernovitsnak, s közölte, hogy miután a Bánság „hadi lábon” (azaz hadiállapotban) van, elég nehéz lenne meghatározni a katonai és polgári hatóságokat „egymástól elválasztó vonalt, a ne tovább-at – melyben egyik vagy másik hatásköre határozódik”; majd pedig megkérdezte Csernovitsot, szerinte miben avatkoztak a katonai hatóságok a polgáriak jogkörébe? Hauk szerint Csernovits három dologra gondolhatott: a gyanúsak elfogására, a katonák élelmezésének módjára, illetve az elrejtett fegyverek felkutatására. Miután erős érzelmi töltéssel nevetségessé tette az ezzel kapcsolatos esetleges szemrehányásokat, így folytatta: „Az ország kormányzójának rendeletei, intézkedései iránt, valamint fővezérünk, úgy mi is mindég a legőszintébb, legteltesebb hódolattal viseltetünk; de ellenben Fővezérünk hadi működései, sikeres előhaladhatása szempontjából keletkezett rendeleteket – melyek mindég a hon s szabadsága megmentésire céloznak – végrehajtani – vakon – szent kötelességünknek tartandjuk; – s senki sem veendi ezt nekünk rossz néven, ha fővezérünk intézkedései végrehajtásában az egyenes utat választjuk, keresztül lépdelvén a szokásos modor girbe-görbe hosszadalmas s ritkán célravezető utait.” A továbbiakban azt fejtegette, hogy ha a katonai hatóság intézkedései néha összeütköznek a polgáriakéval, azt nem „schwarzgelb” beidegződéseik miatt teszik; ahogy a polgári hatóságokról sem tételezik fel, hogy azok „örökölték volna a táblabíráinktól azon szokást: hogy mindennel, mi a katonaságtól jön, azért mert katonai – ellenkezni kell.” Erősen hiszi, fejezte be, „együtt s egymás mellett haladva s működve menthetni meg a hazát, szabadságot! de azért ezen hitünknek egy pillanatot sem áldozunk fel – a lassú vagy haladni nem akarót – legyen bár testvérünk az – hátra hagyjuk – s célunkhoz csüggedetlenül sietünk. – Mi örömmel nyújtunk Önöknek kezet, örömmel fogadjuk el körülmény, hely, szokás esmereten alapuló okszerű tanácsukat – csak előttünk, ne utánunk járjanak azzal.”¹⁰²

¹⁰¹ Milleker Bódog, 1886. II. 63-64.

¹⁰² Hauk – Csernovits, Versec, 1849. május 30. Másolat. MOL HM Ált. 1849:22537/E.

Csernovits az átirat másolatát július 5-én megküldte a belügyminisztériumnak azzal, hogy az „a katonai hatóságnak a polgári irányábani viseletét híven tükrözi.” Csernovits szerint a Hauk által említett „fegyverkobozás és gyanús egyének befogatása általam elrendeltetett, mégis említett parancsnok tekintetben önhatalmúlag járt el, — továbbá a katonai rekvíziók – noha a katonaság élelmezéséről – élelmezési biztosok által gondoskodva vagyon, napi renden vannak, s ez az ügyünkre nézve megnyerendő nép kedélyére rossz hatást gyakorol.” Kérte tehát a belügyminisztériumot, „hogy ezen visszaélés megszüntetésére hathatósan mielőbb intézkedni, s a katonai parancsnokságot a polgári hatósággal egyetértő működésre utasítani méltóztatassék.”¹⁰³

Szemere Bertalan belügyminiszter a jelentést június 20-án átküldte a hadügyminisztériumnak „kellő tárgyalás és intézkedés végett”, a minisztérium elnöki osztálya pedig június 29-én szólította fel Vetter Antal altábornagyot, a bács-bánsági hadsereg főparancsnokát, hogy „az elősorolt visszaélések megszüntetéséről, s az előfogatok és napszámok készpénzzeli kifizetéséről hathatósan intézkedjék.” Az intézkedésről egyben értesítették Csernovitsot is.¹⁰⁴

A Jellačić tábornagy vezette cs. kir. hadsereg bácskai megjelenése elborította az addigi erőviszonyokat a déli hadszíntéren. Perczel Mór június 7-i kátyi veresége után 8-án Hauk dandárát Törökbecse környékére vonták, ahol Kollmann ezredes parancsnoksága alá került. Innen június 13-án Szenttamásra nyomultak előre, hogy Perczel segítségére legyenek.¹⁰⁵ Június 15-én a 67. honvédszászlóalj három százada élén részt vett az aznapi kiskér-szenttamási ütközetben is. Ennek során a Kollmann vezette dandár előnyomult Kiskérig, majd, miután ott túlerejű ellenséges erőkbe, Jellačić seregének Dietrich-hadosztályába ütközött, visszavonult Szenttamásig, ahol aztán tüzérségi tűzzel akasztotta meg a cs. kir. csapatok előnyomulását.¹⁰⁶ Ezt követően visszake-

¹⁰³ Csernovits – Belügyminisztérium, Órad, 1849. június 5. Eredeti tisztázat. No. 36. MOL HM Ált. 1849:22537/E.

¹⁰⁴ Az iratokat ld. MOL HM Ált. 1849:22537/E.

¹⁰⁵ Ld. erre Kohlmann 1849. június 12-i jelentését Bemhez, és a másnapra szóló diszpozíciót. ÖNB HSS Ser. N. 358. Bd. II. 322-323. és 324-325. f. No. 232-233. Perczelnek az összpontosításra vonatkozó rendeleteire ld. június 11-én Törökbecséről Kosuthhoz intézett levelét. MOL OHB 1849:8092. Német fordítása MOL P 295. A Görgey-család-levéltára. b/44. fasc. Vezérkari főnökség. Bayer ezredes iratai. Magyarra visszafordítva közli Görgey István: *1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika.* II. k. Bp., 1888. 500-501.

¹⁰⁶ Hauk – Bem, Versec, 1849. júl. 5. MOL HM Ált. 163. doboz. d. sz. A hadműveletekre ld. [Wilhelm Ramming]: *Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849.* Pesth, 1850. 234. o.; Breit József: *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi*

rült Bánffy parancsnoksága alá. Maga Hauk Törökbecsén tartózkodott. csapatai Törökbecsén és Frányován állomásoztak.¹⁰⁷ Dandárjának létszáma június 22-én egy 1250 fő és 5 löveg volt.¹⁰⁸ Június 21-én ismét Versecen¹⁰⁹, majd 24-én Frányován találjuk.¹¹⁰ Aznap Bánffy János ezredes, hadosztályparancsnok utasította, hogy a 87. zászlóaljat és két század vadászt küldjön Óbecsére, Perczi ezredes dandárjához. ő maga térjen vissza Versecre, s folytassa a német zászlóalj szervezését és felfegyverzését.¹¹¹ Hauk ezt meg is tette.¹¹²

Hauk Versecen kapta a felszólítást Fülepp Lipóttól, Krassó megye és a bánsági határőrvidék kormánybiztosától, hogy siessen a Szerbiából betört, Szászskabányát fenyegető rablók ellen. Haladéktalanul eleget tett a kérésnek.¹¹³ Hauk ezután a 67. zászlóalj korábbi három, s újonnan szervezett 4. századával június 30-án Új-Moldova- és Szászskabányánál ezek élén verte szét a Szerbiából betörő, önkéntesekből, valamint a hozzájuk csatlakozott katonaszökevényekből és illír

harcának katonai története. 2. kiadás. Bp., 1930. III. k. 134. o.; Olchváry Ödön: *A magyar függetlenségi harcz 1848-1849-ben a Délvidéken.* Bp., 1901. 203. o. és Irmédi-Molnár László: *Felsőszopori Tóth Ágoston honvédezredes, a XIX. századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése.* A „Térképészeti Közlöny” 8. számú különfüzete. Bp., 1938. 121-122. o. Ramming, s az ő nyomán elinduló többi szerző szerint a Dietrich-hadosztály rövid ágyúzás után elfoglalta Szenttamást, Irmédi-Molnár – Tóth emlékiratán alapuló – beszámolója szerint a magyar csapatok visszaverték a támadást, majd önként ürítették ki a községet. Dietrich altábornagy 1849. június 15-én délután 2 órakor Szenttamás előtt kelt jelentése az utóbbi verziót erősíti meg; eszerint Dietrich csapatai valóban előnyomultak, de olyan tüzérségi tűz fogadta őket, hogy Dietrich jobbnak látta elrendelni a visszavonulást. Másnap, június 16-án Szíregről jelentette Jellačićnak, hogy egy előreküldött lovas járőr tudatta, miszerint a magyarok az éjszaka folyamán kiürítették Szenttamást. KA AFA Karton 1934. Südarmee unter Jellačić. 1849-6-172.; 1849-6-177. Az ütközetről röviden tudósít Tóth Ágoston 1849. június 15-én Kossuthhoz intézett jelentése is. MOL OHB 1849:8293.

¹⁰⁷ Hauk – Hadügyminisztérium, Törökbecse, 1849. június 19. MOL HM Ált. 1849:22041.

¹⁰⁸ A 67. és a bánsági zászlóalj két-két százada, a 87. honvédzászlóalj öt százada és egy hatfontos üteg. Ld. erre a IV. hadtest erdélyi hadosztályának 1849. június 22-én kelt, Bánffy János ezredes által aláírt létszámkimutatását. Okmánytár. Az erdélyi hadsereg létszámáról. Létszámkimutatások. No. IV. 1848-49. *Történelmi Lapok*, 1895. 95. o. A IV. hadtest egy dátum nélküli, de június 22-én kelt, valószínűleg egy-két nappal korábbi létszámokat tartalmazó kimutatása szerint Hauk dandárja 1833 főből és 107 lóból állott (A 67. honvédzászlóalj hat százada, a 87. honvédzászlóalj öt százada és egy hatfontos üteg; itt a lövegszámot elfelejtették beírni.) HL 1848-49. 51/19. A dátumra ld. Tóth Ágoston ezredes 1849. június 22-én kelt kísérőiratát. MOL HM Ált. 163. doboz. Iktatatlan iratok. 1849. d. sz.

¹⁰⁹ Nyugta Hauk aláírásával. MOL HM Ált. 1849:25298.

¹¹⁰ Ld. erre aznap Tóth Ágostonhoz intézett jelentését, valamint egy általa aláírt kitüntetési „Származási és tényleírás”-t. MOL HM Ált. 1849:31697., 26421.

újoncokból álló rablócsapatot, amely Újmoldovabányát támadta. Szászskabányán elkapta a kolerát, de végül kigyógyult belőle.¹¹⁴

A sikerért Fülepp Lipót kormánybiztos levélben mondott köszönetet Hauknak, s kérte, hogy ha a rablók Szlatica vagy Fehértemplom felé vonulnának, azonnal értesítse őt. Egyben kérte, hogy a nála lévő vagy Versecen található csapatokból egy századot küldjön Fehértemplomra, mert a városhoz közel csak Palaskán van egy fél század katonaság, Fehértemplomot pedig csak a kórházból vagy a szállítóházból elbocsátott legénység van.¹¹⁵ Július 5-én hosszú jelentést küldött Bemnek a történetekről. A jelentést továbbítás végett Bánffy János hadosztályparancsnoknak küldte. Bánffy értesítette, hogy a szerb rablók egy illír (horvát) halász árulása révén hajóikkal átkeltek a Dunán.¹¹⁶

Hauk valamikor július 21. előtt Temesvárra ment.¹¹⁷ Haditörvényszéki vallo-mása szerint Kossuth rendelte őt Szegedre, de ott nem találta őt.¹¹⁸ Miután tudjuk, hogy Kossuth július 18-án és 20-án Aradon, 19-én pedig Temesvárott tartózkodott, elképzelhető, hogy Kossuth még Temesvárra hívta magához Haukot.¹¹⁹ Hauk nyilván innen utazott tovább Szegedre, ahová bizonyosan július 22. után érkezhetett. A hadügyminisztérium ugyanis, Hauk Versecről történt távozásáról mit sem tudva, július 22-én arra utasította, hogy a 67. zászlóalj parancsnokságát adja át a rangban legidősebb századosnak, ő maga pedig jöjjön Szegedre a minisztériumhoz.¹²⁰ Ha Hauk valóban nem találkozott Kossuthtal, akkor Szegedre július 24-én vagy 25-én érkezhetett; 24-én ugyanis Kossuth minisztertanácsot tartott, másnap pedig reggel 8 órakor Görgeihez utazott¹²¹, s csak július 28-án tért vissza Szegedre.¹²²

¹¹¹ Bánffy–Hauk, Törökbecse, 1849. június 24. Másolat. MOL HM Ált. 163. doboz. d. sz.

¹¹² Nyugták Hauk aláírásával, az 1849. június 29. és július 5. közötti időszakból. MOL HM Ált. 1849:25298.

¹¹³ Fülepp Lipót–Hauk, Fehértemplom, 1849. július 1. Másolat. MOL HM Ált. 163. doboz. d. sz.

¹¹⁴ Hauk–Bem és Bánffy, Versec, 1849. július 5. MOL HM Ált. 163. doboz. d. sz.

¹¹⁵ Fülepp Lipót–Hauk, Fehértemplom, 1849. július 1. Másolat. MOL HM Ált. 163. doboz. d. sz.

¹¹⁶ Hauk–Bánffy, Versec, 1849. július 5. MOL HM Ált. 163. doboz. d. sz. Ugyanezen a napon hirdetményt tett közzé a Kossuth-bankókról, ennek tartalmát nem ismerjük, csupán Hauk periratainak jegyzéke utal rá. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 289. f.

¹¹⁷ Somogyi József–HM, Versec, 1849. júl. 21. MOL HM Ált. 1849:25640.

¹¹⁸ HL Aradi htvsz. Hauk-per. 356. f.

¹¹⁹ KLÖM XV. 748-754.

¹²⁰ MOL HM Ált. 1849:24995.

¹²¹ A hadügyminisztérium elnöki osztályának értesítése Kiss Ernőhöz. MOL HM Ált. 1849:25041.

¹²² KLÖM XV. 791.

Haukot ezután a hadügyminisztérium Lugosra küldte, ahol az augusztus 9-i döntő temesvári vereség után Hauk a Bem fővezérsege alatt visszavonuló főerőkhöz csatlakozott. A hadsereg Facsétára történt visszavonulása, majd az itt augusztus 15-én tartott haditanács után Hauk augusztus 16-án Vécsey Károly tábornok észak felé induló csapataihoz csatlakozott, majd ezek augusztus 20-i borosjenői fegyverletétele után, Schmidt névre szóló útlevéllel megpróbált visszajutni Pestre.¹²³ Belényes körül megtámadták őket, s ekkor veszett el Hauk kocsija, rajta a Wesselényi Ferencről lefoglalt ezüstműekkel, valamint négy lova is.¹²⁴ Biharkeresztesen azonban augusztus 22-én Ferdinand Karger nyugalmazott cs. kir. őrnagy – aki korábban ezredesi rangban szolgált a honvédseregben – felismerte, és letartóztatta. Hauk kezdetben tagadta személyazonosságát, de a szigorúbb vallatás után megtört, s bevallotta, hogy ő az, aki 1848. októberében Bécsben a Leopoldstadt védelmében részt vett, majd alvezredesként Bem főhadsegédje volt a magyar szabadságharcban. Karger a foglyot átadta két, szintén éppen Biharkeresztesen átutazó orosz tisztnek azzal a kéréssel, hogy kísérjék őt Nagyváradra, s ott adják át Jacob Parrot altábornagynak; az orosz főhadiszállás mellé kirendelt cs. kir. összekötőnek. Ez augusztus 24-én meg is történt.¹²⁵

Karger ezek után Pestre utazott, s útközben Karcagról augusztus 24-én levelet írt Parrotnak; amelyben részletesen leírta Hauk elfogatását, majd augusztus 31-én Pesten írásbeli, szeptember 1-jén vagy 2-án pedig szóbeli jelentést tett Johnn Kempen von Fichtenstamm altábornagynak, a budapesti katonai kerület parancsnokának a történetekről. Kempen szeptember 1-jén elkezdett, s 2-án befejezett jelentésében mindezt közölte Haynau tábornaggal. Jelentésében megemlítette, hogy Hauk azonos azzal, aki Wesselényi Ferenc százados vagyonából 32.000 forintnyi értékben rabolt el különbö-

¹²³ Ld. erre 1849. december 22-én kelt kihallgatási jegyzőkönyvét. HL Absz. Aradi htvsz. Hauk-per. 356-357. f. Az álnévre ld. Kempen – Hadsereg Főparancsnoksága, Pest, 1849. szeptember 1. No. 919. HL Absz. AOK DK 1849:3154.

¹²⁴ Ld. erre 1849. szeptember 17-én Váradolásziban kelt kihallgatási jegyzőkönyvét. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 316. f. 1850. január 25-i vallomása szerint

¹²⁵ Karger jelentésére utal Hauk periratainak jegyzéke, de maga az irat nincs meg. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 289. f. A történetekre ld. még Kempen 1849. szeptember 1-jén a hadsereg főparancsnokságához intézett 919. számú jelentését, HL Absz. AOK DK 1849:3154.; valamint Jacob Parrot altábornagy 1849. augusztus 25-én Nagyváradon kelt, 190. számú jelentését Schwarzenberghez, HHStA Politisches Archiv, Ministerium des Aussern. X. Russland. Karton 29. Russische Intervention in Ungarn. Korrespondenz Schwarzenberg – General Parrot.

ző javakat. A jelentést szeptember 2-án a rávezetett megjegyzés szerint „miután Hauk már bírói eljárás alá vonatott, ad acta” tették.¹²⁶

Haukot először szeptember 17-én, Váradolasziban hallgatták ki, egyelőre még csak Wesselényi Ferenc gróf, volt honvédszázados elkobzott javai ügyében.¹²⁷ Haukot ekkor már üldözte a balszerencse. Megtalálták nála Wesselényi néhány értéktárgyát és ruháját, ám ami nagyobb baj, „Az uralkodóház utolsó órái” című cikkének kéziratát is. Valószínűleg ez okozta Hauk vesztét. A kihallgatás után Pestre szállították, s itt várta további sorsát.

Hauk ellen ugyanis, mint a forradalom résztvevője ellen, Bécsben távollétében már lefolytattak egy eljárást. Ennek végén 12 év fogházra ítélték.¹²⁸ Ha Haukot Bécsben fogják el, talán az életét megmentheti. A cs. kir. hatóságok sem tudták eldönteni, mit tegyenek. Ludwig Leuzendorf hadügyész százados úgy vélte, hogy a Hauk elleni eljárást Bécsben kellene lefolytatni¹²⁹, ám ezzel közvetlen főnöke, Johann Kempen von Fichtenstamm altábornagy, a budai katonai kerület parancsnoka, sem Haynau nem értett egyet. Ő úgy vélte, hogy Hauk ellen, mint volt honvédtiszt ellen Pesten, illetve Aradon kellene lefolytatni a vizsgálatot.¹³⁰ Végül Julius von Haynau tábornokság, hadsereg-főparancsnok, Magyarország és Erdély teljhatalmú kormányzója úgy döntött, hogy Haukot Aradra kell szállítani. Hauk november 9-én még bizonyosan Pesten volt, 10-én szállították Aradra¹³¹, s 14-én érkezett oda.¹³² Valószínűsíthető, hogy Hauk Aradra szállításáról maga Haynau döntött. Ez lényegében meg is pecsételte Hauk sorsát.

¹²⁶ Kempen – Hadsereg Főparancsnoksága, Pest, 1849. szeptember 1. No. 919. HL Absz. AOK DK 1849:3154. Itt található Karger Parrothoz intézett jelentésének postai feladóvevénye is.

¹²⁷ Eredeti tisztázat. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 316. f.

¹²⁸ Sauer előterjesztésének kivonatát és a Franz Lindlan őrnagy vezette hadbíróság ítéletének másolatát ld. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 336-337. és 349-350. f. A peranyagból csak a Votum informativum fogalmazványa van meg a pertestben. KA GW Militäruntersuchungen. No. 637-639.

¹²⁹ Fogalmazvány. No. 1585. HL Aradi htvsz. Hauk-per. 302. f.

¹³⁰ Eredeti tisztázat. No. 2130. uo. 304. f.

¹³¹ HL Aradi htvsz. 2/294. 265. f. Nedelkovich hadbíró, Pest, 1849. nov. 9. Kimutatás a pesti hadbíróság előtt álló 37 honvédtisztról. Az Aradra szállításra ld. HL Absz. Segédkönyvek 91. kötet, No. 461.

¹³² HL Aradi htvsz. Hauk-per. 378. f. Ld. még uo. 1849. 5/82: A Daubek által Ottenburg hadbírónak átadott ügyek listája. Zákó István, Szabó Gyallay Gusztáv, Beniczky Lajos, Bogdánovich Villibáld, Csutak Kálmán, Driska Szilárd, Török János, Farkassányi Mihály, Lenkey Károly, Hauk Lajos, Derra Kálmán, Justh Antal. 1850. jan. 17.

Haukot először december 22-én hallgatták ki.¹³³ Mint Bem volt tábori történetírója, ő is részt vett annak a honvédtiszti „hadtörténeti irodának” a munkájában, amelynek munkatársai visszaemlékezések és összefoglalók írásával töltötték a rájuk kirótt fogság idejét. Ezeknek a „műhelytanulmányoknak” egy részét a cs. kir. vezérkar is hasznosította a magyarországi hadjárat történetének feldolgozásánál. Hauk az erdélyi hadjárat feldolgozásának feladatát kapta, s 1850 februárjáig az erdélyi társadalmi és politikai viszonyok felvázolásától Bem hadjáratának megindulásáig jutott kéziratában.¹³⁴

1850. január 25-én ismét kihallgatták. A december 22-i kihallgatással elentétben, ezúttal meglehetősen kíméletlenül faggatták. Rövid, csak igennel vagy nemmel megválaszolható kérdésekre kellett válaszolnia.¹³⁵ Január 28-án Ottenberg hadbíró elkészült a hadbírói előterjesztéssel. Az osztrák katonai perrendtartásban a hadbíró egyszerre volt ügyész és védő; neki kellett a súlyosbító és az enyhítő körülményeket felsorolnia. Ottenberg hadbíró semmilyen enyhítő körülményt nem talált: Haukra felségárgulásért és fegyveres lázadásért halálos ítéletet javasolt.¹³⁶

Január 31-én a Moser hadbíró elnöklete alatti hadbíróság halálra ítélte Haukot, majd az ítéletet felterjesztette Pestre, Haynauhoz. Haynau február 8-án megerősítette az ítéletet.¹³⁷ Hauknak már csak egyetlen esélye volt. A korábbi aradi és pesti kivégzések miatt ugyanis akkora nemzetközi felháborodás támadt, hogy 1849. október vége és 1850. január vége között a halálos ítéletek végrehajtását felfüggesztették. Felix Schwarzenberg miniszterelnök ezért azt javasolta Haynauinak, hogy Haukot ítéljék kegyelem útján 20 év várfogságra:

¹³³ HL Aradi htvsz. Hauk-per. 357. f.

¹³⁴ „Ludwig Hauk: Memoiren über Bem's Feldzug in Siebenbürgen und im Banate eigentlich nebst der Einleitung nur die Dauer des Zeitraums vom 26. November bis 9. Dezember 1848.” (Valójában december 19-ig tárgyalja az eseményeket.) Eredetijét ld. KA AFA Karton 1918. Armeekorps in Siebenbürgen unter Puchner, Clam-Gallas und Gedeon. 1848-13-3. Korabeli másolatát ld. KA Nachlässe. b/86. Gustav Ridemann [?] törzshadbíró hitelesítésével, Pest, 1850. márc. 20. Nachlass Haynau. No. 102. 20. századi másolatát ld. HL 1848-49. 4/39. A kézirat kb. felét kiadta Gyalóky Jenő: Memoiren über Bems Feldzug in Siebenbürgen und im Banate von Ludvig Hauk. HK, 1940. 234-237. Az iroda működésére ld. Böhm Jakab: Gyulai Gaál Miklós honvédtábornok emlékirata az 1848/49. évi magyar szabadságharcról. HK 1985/1. 129-148.; Hermann Róbert: A drávai hadtest hadműveleti naplója. (In:) Molnár András szerk.: *Hadtörténelmi tanulmányok. Zalai Gyűjtemény* 36/I. Zalaegerszeg, 1995. 165-210. o.; uő.: *Perczel Mór első honmentő hadjárata. Zalai Gyűjtemény* 36/II. Zalaegerszeg, 1995. 108-127.

¹³⁵ HL Aradi htvsz. Hauk-per. 290-297. f.

¹³⁶ Uo. 358-370. f. A votum informativum részletességével kiemelkedik a Haukkal azonos rangban szolgáló honvédtiszteké közül.

ennek a végét már aligha éli meg.¹³⁸ Haynau azonban nem hallgatott Schwarzenbergre. Február 18-án a hadbíróság kihirdette az ítéletet, s 19-én reggel Haukot Aradon felakasztották. Pongrácz István naplója szerint még utolsó perceiben is Magyarországot és a szabadságot éltette.¹³⁹

A legenda szerint Hauk éppen fogolytársaival kártyázott, amikor a porkoláb érte jött, s közölte vele, hogy a felesége anyja beteg, s emiatt neki is el kellene vele utaznia; s ha Hauknak nincs ellenére, szeretné egy nappal korábban kivégeztetni. Hauk udvarias ember volt, megsajnálta a porkolábot, „s megtette neki azt a kis szívességet, hogy tizenkét órával a határidő előtt engedte magán Haynau ítéletét végrehajtatni.”¹⁴⁰

Nem ez volt az egyetlen legenda, ami Haukról elterjedt. Haynau 1850. március 1-jén arra hivatkozva, hogy az elterjedt hírek szerint Haukot önnön kérésére a saját nyakkendőjére akasztották volna fel, ami némi időhúzást okozott, s emiatt a közönségben elégedetlenség mutatkozott, jelentést kért az aradi cs. kir. haditörvényszéktől arról, igaz-e a hír, s amennyiben igaz, kérte a kivégzést vezénylő parancsnok megnevezését.¹⁴¹ A haditörvényszék már március 4-én jelentette, hogy Hauk kivégzése teljesen az előírások szerint, Ottenburg hadbíró jelenlétében történt, a legkisebb akadály nélkül; így az említett hírek csupán szándékos és rosszakaratú gyalázkodások.¹⁴²

Február 21-én, két nappal a kivégzés után az aradi haditörvényszék posztázta Hauk ítéletét és votum informativumát a Schwarzenbergnek történő kézbesítés végett.¹⁴³ Haynau pedig – nem sietve el a dolgot – február 28-án továbbította azt Schwarzenbergnek.¹⁴⁴

¹³⁷ Uo. 372-374. f.; HHStA Geheimakten. Nachlaß Schwarzenberg. Fasc. III. No. 166.

¹³⁸ Fogalmazvány. HHStA Geheimakten. Nachlaß Schwarzenberg. Fasc. III. No. 167. V. ö. Antonio Schmidt-Brentano: *Die Armee in Österreich. Militär, Staat und Gesellschaft 1848-1867. Militärgeschichtliche Studien 20*, Boppard am Rhein, 1975. 373.

¹³⁹ OSZK Kt. Oct. Hung 1142. Pongrácz István 1848-49-es naplójának 1896-os átdolgozása VII. füzet. 3/r. f.

¹⁴⁰ Első ismert lejegyzését ld. Hamvay Ödön, 1904. 401-402. o. Ezzel nagyjából megegyező formában ld. Jókai Mór: *Emlékek a szabadságharczból (1899.)* (In: *Az én életem regénye. Jókai Mór hátrahagyott művei V. Bp., 1912. 23-24. o.* (Kreith Béla elbeszélése alapján.) Kacziány Géza, 1906. 128. o. szerint Uthyka főporkoláb csupán azzal indokolta a kérést, hogy a felesége vidékre akar utazni, s ő el akarja kísérni. Kacziány itt Galsai Kovách Ernő elbeszélésére hivatkozik, de az ő aradi naplójában nincs nyoma ennek az elbeszélésnek.

¹⁴¹ Uo. 618. f. No. 2316/D.K.

¹⁴² Fogalmazvány az előbbi irat tisztázatán. Uo. 618. f. No. 2454.

¹⁴³ Uo. 619. f.

¹⁴⁴ HHStA Geheimakten. Nachlaß Schwarzenberg. Fasc. III. No. 16

Hauk kivégeztetését Jókai bécsi hírlapírói ténykedésének, Galsai Kovách Ernő a Bem védelmében írott pamfletnek tulajdonította. Valószínűleg Galsai Kováchnak van igaza; s az is valószínű, hogy ha a kéziratot nem találják meg Hauknál, ha – mint volt cs. kir. tisztet – halálra is ítélik, nem hajtják rajta végre az ítéletet. Az a tény, hogy Ottenburg hadbíró előterjesztésében a pamflet olyan hangsúlyos szerepet játszott, arra mutat, hogy ez volt az elsődleges oka a halálos ítéletnek. Az uralkodó, az uralkodóház, a hadügyminiszter, a fővezér, s az egész tábornoki kar, valamint a hadsereg szidalmazása egy kilépett tisztből lett forradalmár újságíró részéről olyan bűn volt, amit feltétlenül meg kellett torolni, mégpedig a legsúlyosabb módon. A nagy romantikusnak kikiáltott Jókai alighanem ráhibázott az igazságra, amikor „A kőszívű ember fiai”-ban Haynau szájába a következő mondatot adta: „Mert a sebet még megbocsátjuk, de a pasquillt soha.”¹⁴⁵

Hauk kivégzésének valóban nem lett különösebb visszhangja. Nem tudjuk hová temették, s lehet, hogy sohasem fogjuk megtudni. Az utókor is hálátlan volt vele: neve és (képzeletbeli) arcképe – ellentétben az elsőként kivégzett Ormai Norbertével és a tizenötödikként kivégzett Kazinczy Lajoséval – kimaradt az első reprezentatív vértanú-alumból¹⁴⁶, s a Varga Ottó által szerkesztett, több kiadást megért „Aradi vértanúk albuma”¹⁴⁷, vagy Vajda Emil népszerű összefoglalója oldalain is hiába keresnénk életrajzát.¹⁴⁸ Kimaradt a neve Hamvay Ödönnek az aradi vértanúkról írott kötete első kiadásából is (igaz, e kiadásban Kazinczy Lajos, a tizenötödik vértanú nevét is hiába keresnénk), holott a kötetben szerepelnek olyan aradi vértanúk, akiknek kivégzésére nincs bizonyíték.¹⁴⁹ A második, öt év múlva napvilágot látott kötetbe viszont már bekerült az életrajza, igaz, a kivégzésének dátuma itt is téves (1850. március 31.), s emellett jó néhány téves adat szerepel róla itt is.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Jókai Mór: *A kőszívű ember fiai* (1869). *Jókai Mór Összes Művei*. Regények 28. S. a. r. Szekeres László. Bp., 1964. II. k. 263.

¹⁴⁶ Halász István: *Az 1848 és 1849-iki magyar szabadságharcz künöbbs vértanúinak emlékkönyve*. Pest, 1873.

¹⁴⁷ A kötetben a neve is tévesen, Hauchként szerepel. Degré Alajos: *Fátyolos idők*. (In:) Varga Ottó, é. n. 190.

¹⁴⁸ Farkas Emőd: *Az 1848/49-iki szabadságharcz vértanúi*. Győr, é. n. [1898/1899.]

¹⁴⁹ Hamvay Ödön, 1899.

¹⁵⁰ Hamvay Ödön, 1904. 399-402. o. Így Hamvay már 1848. október 25-én a corps d'élite élén a harcban tanúsított hősi bátorságáról ír, holott az alakulat csak másnap került tűzbe; azt állítja, hogy a magyar hadseregben őrmesterből küzdötte fel magát az ezredességig, holott őrnagyból lett alezredes; s halálra ítéletét és kivégeztetését azzal indokolja, hogy Hauk adatta ki és terjesztett „a kamarilla asszonyi ördöge, Zsófia főhercegasszony gyalázására” Bécsben egy „sértő képsorozat”-ot (amely meglehetősen obszcén pózokban ábrázolta a főhercegasszonyt és Jellačić horvát bánt.) Ez utóbbi adatot átvette Kacziány Géza, 1906. 128. is.

A megtorlással foglalkozó munkák többségében is téves adatok szerepelnek róla.¹⁵¹ Megérdemli hát, hogy legalább a kései utókor megpróbáljon hiteles portrét alkotni róla.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- 1848–49.** HL Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai
Absz. HL Abszolutizmuskori iratok
AFA KA Alte Feldakten
AOK DK HL Abszolutizmuskori iratok. III. Armeeoberkommando, Detailkanzlei
Aradi htvszék. HL Absz. Az aradi cs. kir. rendkívüli haditörvényszék iratai
Csány László II. Csány László kormánybiztosi iratai 1848 – 1849. S. a. r.
Hermann Róbert. Zalai Gyűjtemény 44. Zalaegerszeg, 1998. II. k.
Ferdinand Daniel Fenner von Fenneberg FERDINAND DANIEL FENNER VON FENNEBERG: *Geschichte der Wiener Oktobertage, Geschildert und mit allen Aktenstücken belegt.* Leipzig, 1849. II.
Galsai Kovách Ernő 3. k. OSZK Kézirattára. Fol. Hung. 1419. Galsai Kovách Ernő emlékirata. 3. k. Naplóm. B. III-ik rész. A fogságom Arad várában 1849-1856 években.
GW KA Gouvernement Wien.
Hamvai Ödön, 1899. HAMVAY ÖDÖN: *Az aradi tizenhárom.* 1. kiad. Bp., 1899.
Hamvai Ödön, 1904. HAMVAY ÖDÖN: *Az aradi tizenhárom.* 2. bővített kiadás. Bp., 1904.
Hauk-per HL Absz. Aradi htvsz. 113/9. csomó. 2/345. Ludwig Hauk periratai.
Joseph Alexander Helfert, 1877. JOSEPH ALEXANDER HELFERT: *Die Wiener*

¹⁵¹ Zombat István: Névjegyzéke az aradi várban fogva volt honvédtiszteknek. (In:) Vahot Imre – Gánóczy Flóris: *Honvédek könyve. Történelmi adat-tár az 1848-iki és 1849-iki magyar hadjárataból.* Pest, 1861. II. k. 141. (Haugh Lajos); Csutak Kálmán: *Aradi fogságom alatt írt adatok az 1848/9. évi szabadságharc, különösen az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratról.* Pest, 1868. 186-187. (Haulik Lajos, a cs. kir. 4. seregparancsnokból kilépett főhadnagyként, a kivégzés dátuma 1850. febr. 26.); Szentkatolnai Bakk Endre: *A szabadságharc aradi elítélteinek és foglyainak emlékezete. 1848-49. Történelmi Lapok,* 1892. 202. o. Az évfolyam végén külön lapszámozással: *Az 1848-49. szabadságharc aradi elítélteinek és foglyainak emlékezete.* 6. o. (Az első közlésben Hauk Lajos Ignác-ként, mindkettőben a 4. seregparancsnokból kilépett főhadnagyként); Kacziány Géza, 1906. 128. o. (1850. jan. 31-re teszi kivégzését.); Kovách Géza, 1999. 25., 46. és 232. o. (Hauk Alajos, a bécsi önkéntes légio szervezője).

- Journalistik im Jahre 1848*. Wien, 1877. [Reprint: Hildesheim, 1977.]
- HHStA** Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien
- HK** Hadtörténelmi Közlemények
- HL** Hadtörténelmi Levéltár
- HM Ált.** MOL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok.
- HM Iü. o.** MOL H 84. Hadügyminisztérium. Igazságügyi osztály iratai.
- KA** Kriegsarchiv, Wien
- Kacziány Géza, 1906.** KACZIÁNY GÉZA: *Magyar vértanúk könyve*. Bp., 1906.
- Károlyi Árpád I-II.** KÁROLYI ÁRPÁD: *Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai*. Bp., 1932. I-II. k.
- KLÖM XIII.** Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. S. a. r. Barta István. Bp., 1952.
- KLÖM XV.** Kossuth Lajos összes munkái. XV. k. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. S. a. r. Barta István. Bp., 1955.
- Kovách Géza, 1999.** KOVÁCH GÉZA: *Az emlékező város – 150 – Október 6. Arad, 1849–1999. Arad, 1999.*
- Kovács Endre, 1954.** KOVÁCS ENDRE: *Bem József*. Bp., 1954.
- Ludwig Hauk, 1848.** Des Hauses [Habsburg] letzte Stunde von Ludwig Hauk.
- HHStA Geheimakten.** Nachlaß Schwarzenberg. Karton 13. Fasc. VIII. No. 397.
- Milleker Bódog, 1886. II.** MILLEKER BÓDOG: *Vésecz szab. kir. város története*. Fordította Buday József. Bp., 1886. II. k.
- MKSM KA** Militärkanzlei Seiner Majestät
- MOL** Magyar Országos Levéltár
- Nagy Sándor, 1896.** NAGY SÁNDOR: *Háromszék önvédelmi harcza 1848–49. – Okmánytár Háromszék önvédelmi harcához*. Kolozsvár, 1896.
- OHB MOL H 2.** Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és Kormányzóelnökség iratai.
- OSZK Kt.** Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
- ÖNB HSS Ser. N. 358. Bd. II.** Österreichische Nationalbibliothek, Wien. Handschriftensammlung Series nova 358. Zur Geschichte der Jahre 1848 & 1849. Briefe und Aktenstücke aus der von Lacroix'schen Autographen-Sammlung. II.
- PSÖM VII.** *Petőfi Sándor levelezése*. Sajtó alá rendezte Kiss József, V. Nyilassy Vilma és H. Törő Györgyi. *Petőfi Sándor összes művei VII. k.* Bp., 1964.
- Varga Ottó, é. n.** Varga Ottó szerk.: *Aradi vértanúk albuma*. 5. kiadás. Bp., é. n.